

391.715

4-78

ԿԼԱՍԻԿՆԵՐԻ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Վ. ԿՈՐԵՆՅԱՆ

ԳԵՏՆԱԽՈՐԾԻ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ

ՄԵՏՅՐԱՏ • 1935

891.714
1178

823

1715

ԿԱՍԻԿՆԵՐԻ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԴՐԱԴԱՐԱՆ

-78

Վ. ԿՈՐՈԼԵՆԿՈ

ԳԵՏՆԱԽՈՐԾԻ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ

ԹԻՖԼԻՍԻ
Դ. ԵՆԵՐՈՐԾԱՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
С/ССР

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵԿԱՆ 1934

Պատ. խմբագիր՝ Ա. Հայրյան
Տեխ. խմբագիր՝ Տ. Խաչվանյան
Սրբագրիչ՝ Պ. Արայան

Գլավիկա 8554, Հրատ. 2985,
Գատ. 841, Տիրամ. 3000.

Պետհրատի տպարան, Յերևան

60933-67

Գլուխ I

ԱՄՐՈՅ ՈՒ ՆՐԱ ԲՆԱԿԻՋՆԵՐԸ¹⁾

...Մայրս մեռավ, յերբ յես հինգ տարեկան եյի: Հայրս ամբողջովին տարված եր վշտով, գրեթե միանգամայն մոռացել եր իմ գոյության մասին: Յերբեմն նա զուրգուրում եր իմ փոքրիկ քրոջը և յուրահատուկ ձեով հոգատարություն եր ցուցարբերում դեպի նա, փորովհետև նրա մեջ կային մորս գծերը: Իսկ յես աճում եյի, փորպես վայրի տունիկը դաշտում, վոչ վոք հատուկ հոգատարություն չեք ցուցարբերում դեպի ինձ, բայց և վոչ վոք չեք սահմանափակում իմ ազատությունը: ||

Այն ավանը, փորտեղ մենք ապրում եյինք, կոչվում եր Իշխանի Խալաթ (Ишханье-Вено) կամ ավելի պարզ՝ Իշխանավան: Դա պատկանում

1) «Գեոնախորշի լեռնաանիքը» պատմվածքը հանդիսանում և «վատ հասարակության մեջ» վիպակի կրճատված վերափոխումը: Կրճատումը կատարել և ինքը Վ.Գ. Կորոլենկոն «Ռոգնիկ» մանկական ժուրնայի համար, փորտեղ և տպվել և այդ պատմվածքը 1886 թ. № 2-ում, «Ռոգնիկ» ժուռնալից ել վերցված և պատմվածքի սույն հրատարակության բնագիրը:

եր աղքատացած, բայց դռնով լեհական մի տոհմի և հիշեցնում եր հարավ-արևմտյան նահանգների մանր քաղաքներից յուրաքանչյուրը:

Թեթե դուք մոտենում եք ավանին արեւիկքից, ձեր աչքին դարնում ե ամենից առաջ բանտը՝ քաղաքի ճարտարապետական լավագույն դարդը: Իսկական քաղաքը տարածված եր ներքեւ՝ նիրհող, բորբոսնած լճերի գլխին. այնտեղ գնալու համար պետք եր իջնել զառի-վայր խճուղով, վորը փակվում եր ուղեկալով: Մշտնջենապես քնաթաթախ, նիրհող հաշմանդամ զինվորը ծուլորեն բարձրացնում ե շլագբառումը¹⁾ և դուք քաղաքումն եք, թեև կարող ե պատահել, վոր դուք այդ անմիջապես չնկատեք: Գորշ ցանկապատերը, զանազան անպետք իրերի կույտերով լցված ամայի տարածությունները հետզհետե ընդմիջվում են սակավաբույս, գետնափոր հյուղերով: Այնուհետև լայն հրապարակը կտրտված ե զանազան տեղերում հրեական «իջևանների» մութ դարպասներով. պետական շենքերն իրենց սպիտակ պատերով և զորանոցային-ուղիղ դժերով ճնշող տպավորություն են թողնում: Նեղ գետակի փայտյա կամուրջը ճռնչում ե՝ ցնցվելով անխիղճի տակ և որորվում՝ վորպես զառամյալ ծերուկ: Կամուրջի այն կողմը ձգվում ե

¹⁾ Վերամբարձ չորսու, վորով դադարեցնում են յերթիվեկությունը:

հրեական փողոցը՝ վաճառատներով, խանութներով և կրպակներով, մայթերի վրա հովանոցների տակ նստած դրամափոխ հրեաների սեղաններով և կալաչագործուհիների ծածկոցներով: Գարշահոտություն, կեղտ, փողոցային փոշու մեջ սողացող յերեսանների բազմություններ: Բայց, ահա, մի բոպե ևս, և դուք դտնվում եք քաղաքից դուրս: Մեղմ չնջում են կեչիները գերեզմանատան շիրիմների վրա, և քամին ե որորում արտերի կանաչներն ու սուլում իր անվերջ և զաղտուկ յերգը՝ ճանապարհի մոտի հեռագրալարերի վրա:

Գետակը, վորի վրա գցված եր հիշված կամուրջը, սկիզբ եր առնում մի լճից և թափվում եր մյուս լիճը: Այսպիսով, քաղաքը հյուսիսից և հարավից շրջափակված եր ջրային ընդարձակ հարթություններով և ճահճատներով: Լճակները տարեց տարի ծանծաղանում եյին, ծածկվում կանաչով, և բարձր դանում եյին, ծածկվում կանաչով, և բարձր ու խիտ յեղեգները ծփում եյին ծովի նման հսկայական ճահճներում: Լճակներից մեկի մեջտեղում գտնվում եր մի կղզի, կղզու վրա՝ հին, կիսավեր ամրոցը:

Հիշում եմ, թե ինչպիսի յերկյուղով եյի նայում միշտ յես այդ վեհապանծ խաբիսու շենքին: Նրա մասին չըջում եյին մեկը մյուսից սարսափելի ավանդություններ ու պատմություններ: Ասում եյին՝ կղզին շինվել ե

արհեստական ձևով, թուրք գերիներն ձեռքերով: «Մարդկային վտակների վրա յե կանգնած հնամյա ամբողջ», — հաղորդում էյին հին բնակիչները, և իմ մանկական ահաբեկ յերեակայությունը պատկերացնում եր գետնի տակ հաղարավոր տաճկական կմախքներ, վորոնք իրենց վտակըյա ձեռքերով բռնած պահում են կղզին՝ իր բարձր, բրգաձև բարդիներով և հնամյա ամբողջով: Դրանից, հասկանալի յե, ամբողջ թվում եր ավելի սարսափելի, և նույնիսկ պարզ որերը, յերբ, պատահում եր, խրախուսված լույսից և թռչունների բարձր ձայներից, մենք ավելի էյինք մոտենում նրան, հաճախ նրա պատճառած սոսկումբ սահմուկեցուցիչ եր լինում՝ այնպես ահուկ էյին նայում մեզ վրա վաղուց դուրս հանված պատուհանների սև խողովները. դատարկ դահլիճներում տարածվում եր խորհրդավոր խըշխիշը. քարի կտորներն ու ծեփերը սրկվելով ցած էյին ընկնում, առաջացնելով խուլ արձագանգ, և մենք փախչում էյինք առանց յետ նայելու, իսկ մեր յետևից դեռ յերկար լավում էյին և՛ թխթխուց, և՛ դոփյուն, և՛ հոհոց:

Իսկ աշնանային փոթորկալի դիպերները, յերբ հսկա բարդիներն ուրբվում էյին և շառաչում լճերի կողմից փչող քամուց, սարսափ եր տարածվում հին ամբողջից և իշխում ամբողջ

բողջ քաղաքի վրա: «Ո՞, վեյ-միր»*) ահաբեկ դռնում էյին հրեաները, աստվածավախ ծեր քաղքենիները յերեսներն էյին խաչակնքում. նույնիսկ մեր ամենամոտիկ հարևանը՝ դարբինը, վոր չեր ընդունում դիվանի ուժերի դոյությունը, յերբ այդ ժամերին իր բակն եր դուրս գալիս, խաչ եր քաշում յերեսին և աստված շնչում իր մեջ՝ ի հանգստություն մեռածների:

Արևմտյան մասում, սարի վրա, փտող խաչերի և խորտակված գերեզմանների միջև, կանգնած եր վաղուց լքված ունիաթական²⁾ մատուռը:

Մի ժամանակ հին ամբողջ ծառայում եր, վորպես ձրի պատսպարան ամեն մի աղքատի համար: Բոլոր նրանք, ովքեր իրենց համար տեղ չէյին կարող գտնել քաղաքում, յուրաքանչյուր իր շավղից դուրս չալրտված արարած, վոր այս կամ այն պատճառով կորցրել եր հնարավորությունը թեկուզ խղճուկ դրոշներ վճարել դիչերվա մի անկյունի կամ ապաստարանի համար՝ այդ բոլորը դիմում էյին դեպի կողմից և այնտեղ՝ մռայլ, խորտակման յենթա-

1) Այս, վայ ինձ: 2) Ունիաթներ կոչվում էյին այն քրիստոնյաները, վորոնք պատկանում էյին արեւմեյան ուղղափառ յեկեղեցուն, բայց ընդունում էյին արևմտյան կաթոլիկ յեկեղեցու գերիշխանությունը: Ունիա բառը նշանակում ե միություն:

կա ավերակներն մեջ խոնարհում եյին իրենց հաղթական գլխերները՝ յենթարկելով իրենց վորպես հյուրընկալության վարձատուութեամբ փլատակների կույտերի տակ թաղվելու վտանգին։ «Ամբողջումն է ապրում», ահա մի դարձվածք, վորը մեզ մոտ դործ եր ածվում սովորաբար ծայր աստիճանի աղքատություն արտահայտելու համար։ Հին ամբողջը սիրալիրությամբ եր ընդունում ու պատսպարում ե՛ր ժամանակավորապես աղքատացած գրադրին ե՛ր վորբացած պառաւներին, ե՛ր անազգական թափառաշրջիկներին։ Բոլոր այդ արարածներն անխնա բզկտում եյին այդ խարխուլ շենքիներքինը, կոտրատելով առաստաղների և հատակների փայտեղենը՝ վառարան եյին վառում, ինչ վոր բան եյին յեփում և կերակրվում եյին վորևէ բանով։

Բայց հանկարծ, ալեւոր ավերակների հարկի տակ ապաստանած հասարակության մեջ յերկպառակություն ծագեց, վորին հետեց մի ռոսկալի հեղաշրջում։ Մեր Յանուշը, լինելով ամբողջի տերերից վերջինի՝ զառամյալ կոմսի ստորին ծառայողներից մեկը, խնդրելով ձեռք բերեց իր համար կառավարչի կոչման նման մի բան և միանգամայն դուրս քշեց անտուն մուրացկանների այդ վողջ ամբոխը, վորն իր համար ապաստան եր գտել նկուղներում և կիսավեր ամբողջի տանիքների տակ։ Մի քանի որշարունակ կղզու վրա տիրում եր այնպիսի աղ-

մուկ, լռվում եր այնպիսի լաց ու կոծ, վոր յերբեմն թվում եր, թե թուրքերն են իրենց ընդհատակյա զնդաններից դուրս թափվել, վորպեսզի հարստահարիչ պաններից վրեժ առնեն։ Յանուշն ամբողջում թողեց միայն «բարի քրիստոնյաններին», այսինքն կաթոլիկներին, և այն ել առավելապես կոմսի տոհմի նախկին ծառաներին կամ նրանց ժառանգներին։

Կղզու վրա տեղի ունեցած վերոհիշյալ հեղաշրջումից հետո քաղաքը մի քանի գիշեր շատ անհանգիստ անցկացրեց. շները հաջում եյին, տների դռները ճռնչում, և բնակիչներն այս կամ այն պատճառով փողոց դուրս գալով՝ փայտերով բաղխում եյին ցանկապատերը՝ ում վոր հայտնելու, վոր իրենք արթուն են։ Քաղաքը գիտեր, վոր իր փողոցներով անձրևային գիշերվա մառախլային մթության մեջ թափառում են մարդիկ, վորոնք քաղցած են և սառած, վորոնք դողում են և թրջվում։ Իսկ գիշերը, կարծես դիտմամբ, սկսվում եր ցուրտ տեղատարափով և անցնում՝ թողնելով յերկրի վրա դածրից արագությամբ անցնող թուխպեր։ Յեմ քամին մոլեգնում եր այդ անտանելի յեղանակին՝ որորելով ծառերի կառարները, ձեծելով պատուհանների փեղկերը և յերգելով ինձ՝ իմ անկողնում, տասնյակ մարդկանց մասին, վորոնք զրկվել եյին տաք անկյունից, հարկից։

Դժբախտ վտարանդիները քաղաքում իրենց համար տեղ ճարել չկարողացան: Ճիշտ է, հետագայում նրանք այլևս չեյին թափառում փողոցներում. ասում էյին, թե նրանք գտել են իրենց համար ապաստարան ինչ-վոր տեղ, սարի վրա, ունիաթական մատուռի մոտ, բայց ի՞նչպես էյին նրանք հնար գտել այնտեղ տեղավորվելու՝ վոչ վոք չէր կարող ճիշտ ասել: Բոլորը տեսնում էյին միայն, վոր այն կողմից, մատուռը չըջապատող սարից և ձորերից առափոտյան քաղաք էյին իջնում ամենատարորինակ և կասկածելի կերպարանքներ, վորոնք մութն ընկնելիս, հեռանում էյին նույն ուղղությամբ:

Այդ թշվառների պատառոտված և խավար ամբոխի մեջ հանդիպում էյին այնպիսիները վորոնք իրենց խելքով և տաղանդով կարող էյին պատիվ բերել ամբողջ ամենաընտիր հասարակությանը, բայց նրանք գերադասել էյին հեռանալ ունիաթական մատուռը:

Հին ամբոցում համատեղ ապրել չկարողացած ընչազուրկների այդ ամբոխի մեջ ամենանշանավոր անձը պան¹⁾ Տիրուրցի-Դրարն էր, վորն այժմ առաջնորդում ե՞ր նրանց՝ վորպես իր հավատարիմ գործին: Նրա պատկերը շատ վառ և տոյափորվել իմ մանկական յեթեակայության մեջ: Նրա արտաքինի մեջ ա-

րիտուղրատական վոչինչ չկար: Նա բարձրահասակ էր, խոշոր կոպիտ արտահայտիչ գծերով: Կարճ, քիչ շիկավուն մաղերն այս ու այն կողմ էյին ցցված. ճակատը նեղ էր, ներքին ծնոտը մի քիչ դուրս ընկած. դեմքի մկանների ուժեղ դյուրաշարժությունն ամբողջ կերպարանքին տալիս էր ինչ-վոր կապկային տեսք: Բայց կախ ընկած հոնքերի տակից փայլող աչքերը նայում էյին տոկուն և մոռյլ արտահայտությամբ, և նրանց մեջ ցոլում էյին խորամանկության հետ սուր նրբամտությունը, կորովը և արտասովոր խելքը: Այն ժամանակ, յերբ նրա դեմքը խիճառ ծիծաղաշարժ ծամածռություններ էր անում, աչքերը շարունակ պահանջում էյին միևնույն արտահայտությունը, ինձ՝ յերեխայիս համար, անբացատրելիորեն ծանր էր այդ տարորինակ մարդու խեղկատակություններին նայելը:

Պան Տիրուրցիի ձեռքերը կոշտ էյին և ծածկված մազոլներով, փոքերը խոշոր էյին, քայլվածքը կոպիտ: «Վոչ, նա չի կարող նշանավոր ծագում ունենալ, — դատում էյին տեղի բնակիչները, — յերեխի նա իշխանազուններից մեկն ու մեկի մոտ ծառայել է, վորպես սպասավոր, և այնտեղ ել սովորել բոլոր այդ իորիմաստ բաները»։ Այլ կերպ ի՞նչպես պետք էր բացատրել այդպիսի արտասովոր դիտնականությունը: Չե՞ վոր նա չուկայական որե-

1) Պան լեհերեն նշանակում է տեր, պարոն:

ըր, կես ժամի չափ կանգնելով տակառի վրա, ապա՛ծ խախտնների առաջ յատիններեն անգիր արտասանում եր Յիցերոնից¹⁾ ամբողջ ճառեր, Քսենոֆոնոնից²⁾ հատվածներ, արտասանում եր Վիրգիլոսի³⁾ կամ Հոմերոսի⁴⁾ վոտանա-վորները, միաժամանակ ծեծում եր կուրծքը, փայլեցնում աչքերը: Նրա ձայնը մերթ վորոտում եր, մերթ հնչում այնպիսի խուլ, անդրդեբեզմանային դղրդյուններով, վոր շինովների⁵⁾ անկյուններում նստոտած ունկնդիրները յենթադրելով, թե պանը հաղորդում ե նրանց իր անձնական վիշտերը, ջհուղական գորիկիայի աղդեցության տակ խոնարհում եյին գլուխները, կախ գցում յերկար, առջևի կողմից արմատից խուզած «քաքուլները» և սկսում եյին հեծկյաայ:

— О-ох матинки, тай жалобно ж, хай ему боіс⁶⁾! — ևարցունքները կաթում եյին նրանց աչքերից, առատորեն հոսում յերկար բեխերի վրայով:

1) Նշանավոր հին հռոմեական փիլիսոփա և պետական գործիչ, վորը հուշակ եր ունեցել իր պերճախոսությամբ:

2) Հունական պատմաբան: 3) Հռոմեական բանաստեղծ: 4) Հին հունական բանաստեղծ, վորին համարում եյին հուշակավոր «իլիական» և «վոդիսական» պոեմների հնդրնակը: 5) Այդպես եր կոչվում գլխետունն Ուկրաինայում: 6) Ուկրաինական դարձվածք ե, վոր նշանակում ե՝ «սատանան նրան տանի»:

Բայց հենց վոր հռետորն հանկարծակի տակառի վրայից ցած եր թռչում և սկսում եր ուրախ քրքնջալ, խախտնների մթագնած դեմքերն իսկույն բացվում եյին, և ձեռքերը պարզվում դեպի լայն վարտիկների գրպանները՝ պղնձադրամների համար: Ուրախացած պան Տիրուրցիի վողբերգական եքսկուրսիաների բարեհաջող վերջավորությունից՝ խախտները նրան ողի եյին խմացնում, փող բախչում և գրկախառնվում հետը:

Գաղտնիքը, վորով չըջապատված եր պան Տիրուրցիի ծագումը, ունեցավ այն հետևանքը, վոր նա մեր ավանի չըջակայքում հուշակվեց նույնիսկ վորպես կախարդ: Հավանաբար նա իր սրտում ծիծաղում եր մարդկային հիմարության վրա, բայց յեթե նրան հրավիրում եյին կախարդություններ անելու, չե՛ր հրաժարվում և աղոթանքների փոխարեն Տիտ Լիվի¹⁾ ուսմունքից հատվածներ եր արտասանում:

Պան Տիրուրցին յերեխաներ ել ուներ, իրենն եյին, թե ուրիշինը, վոչվոք չգիտեր: Բայց նա բերել եր նրանց ինչ վոր տեղից, և նրանք ապրում եյին իր հետ միասին ունիթական սարի վրա, մատուռի մոտ, գետնա-

1) Հռոմեական պատմաբան:

խորշում: Տղան յոթ տարեկան էր, աղջիկը՝
յերեք: Տղան, վորին Վալիկ էյին կոչում,
բարձրահասակ էր, բարակ, սևահեր: Յերեք-
մըն չըջում էր նա քաղաքում մոռյլ դեմքով,
առանց վորեւ գործի, ձեռքերը գրպանները
դրած և շուրջը նետելով այնպիսի հայացք-
ներ, վոր չփոթեցնում էր կայաչափորձուհի-
ներին: Աղջկանը տեսել էյին մեկ, թե յերկու
անգամ միայն պան Տիրուրցիի գրկում, իսկ
այնուհետև նա անհայտացել էր և վո՞րտեղ էր
գտնվում, վոչ վրք չգիտեր:

Մատուռի մոտի սարը, վոր փորփրված
էր գերեզմաններով, վատ համբավ ուներ: Աչ-
նանային գիշերները հին գերեզմանատանը
վառվում էյին կապույտ կրակներ, իսկ մա-
տուռի մեջ բուերը ճչում էյին այնքան բարձր
և սուր, վոր անիծյալ թռչունի ճիչերից նույն-
իսկ աներկյուղ դարբնի սիրտն էր կծկվում:

Գլուխ II

ՅԵՍ ՅԵԿ ԻՄ ՇՍՐԸ

Սկսած այն ժամանակվանից, յերբ մեռաւ
իմ մայրը, և հորս խոժոռ դեմքն ավելի ևս
մոռյվեց, ինձ շատ սակավ էյին տեսնում
առան: Ամառային ուշ յերեկոները յես,
վորպես մատղաչ դայլի ծագ, ծլկվում էյի
պարտիզով՝ խուսափելով հորս հետ հանդիպե-
լուց, հատուկ հարմարությունների միջոցով
բաց էյի անում իմ պատուհանը, վորը կիսով

չափ ծածկված էր շեփորուկի խիտ սաղարթ-
ներով, և անաղմուկ մտնում էյի անկողինս:
Յեթե փոքրիկ քույրիկս դեռ քնած չէր լինում
հարեան սենյակում, իր որորոցում, յես մո-
տենում էյի նրան, և մենք կամաց դուրգուրում
էյինք իրար և խաղ անում՝ աշխատելով չվըր-
դովել փնթփնթան ծեր դայլիի քունը: Իսկ ա-
ռավոտը, լույսը բացվելուն պես, յերբ տանը
բոլորը դեռ քնած էյին լինում, յես արդեն
պարտեզի խիտ, բարձր խոտերի միջով ցողա-
պատ ճանապարհ հէի բաց անում, մագլցում-
անցնում էյի ցանկապատով և դիմում էյի դե-
պի լիճը, վորտեղ ձուկ վորսալու կարթերով
ինձ սպասում էյին նույնպիսի թուկից փախած
ընկերներ, կամ դեպի ջրաղացը, վորտեղ քնա-
թաթախ ջրաղացապանը հենց նոր հեռ էր քա-
չում ջրարդեկակը, և ջուրը, հազիվ ցնցելով
իր հայելանման մակերեսը՝ նետվում էր դեպի
«նավը» և աշխուժով սկսում էր իր ցերեկային
աշխատանքը:

Ջրաղացի խոշոր անիվները, արթնանալով
ջրի աղմկարար հարվածներից, նույնպես
ցնցվում էյին, առաջ էյին շարժվում մի տեսակ
սկամա, կարծես, ծուլանում էյին արթնանալ,
բայց միքանի վայրկյանից հետո արդեն
պտտվում էյին՝ փրփուր ցրելով և լողանալով
սառը կոհակների տակ: Նրա հետևից դանդաղ
և հաստատուն սկսում էյին շարժվել հաստ գը-
լանակները, ջրաղացի ներսում սկսում էյին

դղրդալ ատամնանիվները, խշշում էյին ջրա-
ղացաքարերը, և սպլտակ ալլուրի փոշին քու-
լաներով բարձրանում եր ջրաղացի հնացած
շենքի ճեղքերից:

Այն ժամանակ յես ընթանում եյի առաջ:
ինձ դուր եր գալիս դիմավորել բնության
արթնացումը: Յես ուրախանում եյի, յերբ
ինձ հաջողվում եր վախացնել ար-
տույտի կամ աղոսներով դուրս քշել վախկոտ
նապաստակին: Յերբ յես դաշտերով անցնում
եյի դեպի քաղաքից դուրս գտնվող անտառա-
կը, մարգագետինների ծաղիկները գլխիկնե-
րից թափվում եյին ցողի կաթիլներ: Ծառերն
ինձ դիմավորում եյին ծուլլ, քնքուշ շշուկով:

Յես կարողանում եյի վերջացնել իմ հեռա-
վոր շրջագայությունը, մինչդեռ՝ քաղաքում
այնտեղ-այնտեղ հանդիպում եյին դեռևս քնա-
թաթախ մարդիկ, վորոնք նոր եյին բաց անում
պատուհանների փեղկերը: Բայց, ահա արե-
գակն արդեն բարձրացավ սարի վրայից, լճերի
կողմից լսվում ե գիմնադիստներին կանչող
ճղճղան զանգերը, և քաղցն ինձ ստիպում եր
քայլերս ուղղել դեպի տուն՝ առովոտվա թե-
յի:

Առհասարակ ամենքն ինձ կոչում եյին
թախառաշրջիկ, չարասիրտ, անպետք տղա, և
այնքան հաճախ եյին կրկնում, վոր յես ինքս ել
վերջապես յեկա այն համոզման, վոր դա ճիշտ
ե: Հայրս նույնպես հավատաց այդ և մի քանի

անգամ փորձեր արեց դրադվել իմ դատախա-
նակությամբ, բայց նրա փորձերը միշտ եր
վերջանում եյին անհաջողությամբ: Տեսնելով
նրա խիստ և մռայլ դեմքը, վորի վրա դրոշ-
մված եր անփարատելի վշտի դաժան կնիքը,
յես վախենում եյի և դառնում ինքնամիտի:
Յես կանգնում եյի նրա առաջ, փոխեփոխ այս
ու այն կողմ շարժվելով վտաքերիս վրա, վար-
տիքս քաշքշելով և շուրջս նայելով: Յերբեմն
կրճքիս տակ, կարծես, մի ինչ վոր բան շարժ-
վում եր. յես ուզում եյի, վոր հայրս ինձ գըր-
կեր, նստացներ ծնկների վրա և գուրգուրեր:
Այն ժամանակ յես կհպվեյի նրա կրճքին, և,
կարող եր պատահել, վոր մենք միասին լաց լի-
նեյինք՝ յերեսան և խստաբարո մարդը՝ մեր
ընդհանուր կորստի համար: Բայց նա նայում
եր ինձ մթաղնած աչքերով, կարծես, հայաց-
քը հառած իմ գլխի վրայով ինչ վոր բանի, և
յես ամբողջովին կծկվում եյի ինձ համար ան-
ըմբռնելի այդ հայացքի տակ:

— Դու հիշո՞ւմ ես մայրիկիդ... — հարց-
նում եր հայրս:

Հիշո՞ւմ եյի արդյոք յես նրան: Ո՛ր, այո՛,
յես նրան հիշում եյի: Յես հիշում եյի, ինչպես
հաճախ, դիշերն արթնանալով, յես մթության
մեջ վորոնում եյի նրա ձեռքերը, պինդ սղմը-
վում եյի նրանց և ծածկում համբույրներով:
Յես հիշում եյի նրան, յերբ հիվանդ նստած եր

բաց պատուհանի առջև և տխուր դիտում եր
իր կյանքի վերջին տարվա գարնանային սքան-
չելի տեսարանը՝ հրաժեշտ տալով նրան։ Ո՛ր,
այո՛, յես հիշում եյի նրան...։ Յերբ նա ամ-
բողջությամբ ծածկված ծաղիկներով՝ յերի-
տասարդ և գեղեցիկ, պառկած եր մահվան
դռովը դռնատ գեմքին, յես, վորպես փոքրիկ
գազան, թափնված եյի անկյունում և նայում
եյի նրան այրվող աչքերով, վորոնց առջև ա-
ռաջին անգամ բացվում եր կյանքի և մահվան
խորհրդավոր գաղտնիքի վողջ սարսափը։ Իսկ
հետո, յերբ նրան տարան՝ շրջապատված ան-
ծանոթ մարդկանց ամբոխով, իմ հեծկլտանք-
ները չե՞յին արդյոք, վոր խուլ հառանչանքե-
րով լսվում եյին իմ վորբության առաջին դի-
շերվա խավարի մեջ։

Բայց հորս հարցումին յես լուռ եյի, ամ-
բողջովին կծկվել եյի և աշխատում եյի չուտ
դուրս քաշել թաթս նրա ձեռքի միջից։

Նա խիստ չառ եր սիրում մորս, յերբ նա
կենդանի յեր, և իր այդ յերջանկության պատ-
ճառով չեր նկատում իր մանուկ վորդուն։ Իսկ
այժմ ձանր վիշտն ինձ թագցրել եր նրանից։

Հազար ու մի բան եյին ասել նրան ամեն
կողմից իմ մասին, — վոր յես վատ տղա յեմ,
փչաղած և այլն, և նա գնալով ավելի և ավելի
յեր խուսափում ինձնից, բայց այն գիտակցու-
թյունը, վոր նա պարտավոր ե ինձ սիրել և չի
կարողանում, տանջում եր նրան։ Իսկ յես այդ

զգում եյի։ Յերբեմն թափնվելով թփերում,
յես հետևում եյի նրան. յես տեսնում եյի, թե
ինչպես նա քայլում եր ծառուղիներով՝ չարու-
նակ արագացնելով ընթացքը, և խորը հառա-
չում՝ հոգեկան անտանելի տանջանքից։ Այն
ժամանակ իմ սիրտը խղճահարուժյունից և
կարեկցությունից ճմլվում եր։ Միանգամ,
յերբ նա դուրսն առած ձեռքերի մեջ, ընկավ
նստարանին և հեկեկաց, յես չգիմացա, դուրս
վազեցի թփերի միջից դեպի շավիղը՝ հնա-
գանդվելով հորս վզովը փաթաթվելու բուռն
ցանկությանը։ Բայց նա, լսելով իմ քայլերի
ձայնը, գլուխը բարձրացրեց, խստությամբ
նայեց ինձ և հետ կանգնեցրեց իր սառը հար-
ցով։

— Ի՞նչ ես ուզում։

Յես վոչինչ չեյի ուզում։ Յես արագու-
թյամբ հետ դարձա՝ ամաչելով իմ բռնկու-
մից և վախենալով, վոր հայրս կարող ե կար-
դալ այն իմ չիտթված դեմքի վրա։ Վազելով
դեպի պարտեզի թավուտը, յես յերեսս ի վայր
ընկա խոտերի մեջ և դառն արտասուեցի զայ-
րույթից և ցավից։

Ութ տարեկան հասակից յես արդեն ճաշա-
կեցի մենության ամբողջ սարսափը։ Քույրս՝
Սոնյան, չորս տարեկան եր։ Յես նրան սիրում
եյի բուռն սիրով, նույն ձևով ել նա յեր ինձ
սիրում։ Բայց արմատացած ընդհանուր կար-
ծիքն իմ մասին՝ վորպես անուղղելի փոքրիկ

բաց պատուհանի առջև և տխուր դիտում եր
իր կյանքի վերջին տարվա գարնանային սքան-
չելի տեսարանը՝ հրաժեշտ տալով նրան։ Ո՛ր,
այո՛, յես հիշում եյի նրան...։ Յերբ նա ամ-
բողջությամբ ծածկված ծաղիկներով՝ յերի-
տասարդ և գեղեցիկ, պառկած եր մահվան
դրոշմը գունատ դեմքին, յես, վորպես փոքրիկ
գազան, թափնված եյի անկյունում և նայում
եյի նրան այրվող աչքերով, վորոնց առջև ա-
ռաջին անգամ բացվում եր կյանքի և մահվան
խորհրդավոր գաղտնիքի վողջ սարսափը։ Իսկ
հետո, յերբ նրան տարան՝ շրջապատված ան-
ծանոթ մարդկանց ամբոխով, իմ հեծկտանք-
ները չե՞յին արդյոք, վոր խուլ հառանջանքնե-
րով լսվում եյին իմ վորբության առաջին գի-
շերվա խավարի մեջ։

Բայց հորս հարցումին յես լուռ եյի, ամ-
բողջովին կծկվել եյի և աշխատում եյի շուտ
դուրս քաշել թաթս նրա ձեռքի միջից։

Նա խիստ շատ եր սիրում մորս, յերբ նա
կենդանի յեր, և իր այդ յերջանկության պատ-
ճառով չեր նկատում իր մանուկ վորդուին։ Իսկ
այժմ ձանր վիշտն ինձ թագցրել եր նրանից։

Հազար ու մի բան եյին ասել նրան ամեն
կողմից իմ մասին, — վոր յես վատ տղա յեմ,
փչացած և այլն, և նա գնալով ավելի և ավելի
յեր խուսափում ինձնից, բայց այն գիտակցու-
թյունը, վոր նա պարտավոր ե ինձ սիրել և չի
կարողանում, տանջում եր նրան։ Իսկ յես այդ

գզում եյի։ Յերբեմն թափնվելով թփերում,
յես հետևում եյի նրան. յես տեսնում եյի, թե
ինչպես նա քայլում եր ծառուղիներով՝ շարու-
նակ արագացնելով ընթացքը, և խորը հառա-
չում՝ հոգեկան անտանելի տանջանքից։ Այն
ժամանակ իմ սիրտը խղճահարությունից և
կարեկցությունից ճմլվում եր։ Միանգամ,
յերբ նա գլուխն առած ձեռքերի մեջ, ընկավ
նստարանին և հեկեկաց, յես չդիմացա, դուրս
վազեցի թփերի միջից դեպի շավիղը՝ հնա-
գանդվելով հորս վզովը փաթաթվելու բուռն
ցանկությանը։ Բայց նա, լսելով իմ քայլերի
ձայնը, դուրսը բարձրացրեց, խստությամբ
նայեց ինձ և հետ կանգնեցրեց իր սառը հար-
ցով։

— Ի՞նչ ես ուզում։

Յես վոչինչ չեյի ուզում։ Յես արագու-
թյամբ հետ դարձա՝ ամաչելով իմ բռնկու-
մից և վախենալով, վոր հայրս կարող ե կար-
գալ այն իմ չիթված դեմքի վրա։ Վազելով
դեպի պարտեզի թավուտը, յես յերեսս ի վայր
ընկա խոտերի մեջ և դառն արտասուեցի զայ-
րույթից և ցավից։

Ութ տարեկան հասակից յես արդեն ճաշա-
կեցի մենության ամբողջ սարսափը։ Քույրս՝
Սոնյան, չորս տարեկան եր։ Յես նրան սիրում
եյի բուռն սիրով, նույն ձևով ել նա յեր ինձ
սիրում։ Բայց արմատացած ընդհանուր կար-
ծիքն իմ մասին՝ վորպես անուղղելի փոքրիկ

ալազակի, կարողացել եր մեր մեջ մեծ ան-
ջըրպետ քաշել: Ամեն անգամ, յերբ յես սկսում
եյի խաղալ նրա հետ՝ յուրատեսակ աղմուկով
և չարաճճությամբ, ծեր դայակը, վոր շա-
րունակ քնաթաթախ, փակ աչքերով բարձերի
համար հավի փետուրներ եր քրքրում, անմի-
ջապես արթնանում եր, արագությամբ ճան-
կում եր իմ Սոնյային և տանում եր իր մոտ
զայրացկոտ հայացքներ նետելով իմ վրա:
Այդպիսի դեպքերում նա միշտ ինձ հիշեցնում
եր փետուրները ցից-ցից յեղած թխսի, յես
ինձ համեմատում եյի գիշատիչ ուրուրի, իսկ
Սոնյային՝ փոքրիկ ճուտի հետ: Այդ ինձ հա-
մար շատ դառն եր և զայրացուցիչ: Չարմա-
նալի չե ուրեմն, վոր յես շուտով դատարեցրի
ամեն տեսակի փորձերը՝ զբաղեցնելու Սոնյա-
յին իմ աղմկոտ խաղերով, իսկ վորոշ ժամա-
նակից հետո ինձ համար ծանր եր և նեղ մեր
տան և պարտեզի մթնոլորտը, վորտեղ յես վոչ
վոքի կողմից չեյի հանդիպում սիրալիրու-
թյան և փաղաքշանքի: Յես դարձա թափա-
ռաշրջիկ, վարժվեցի հանդիմանություններին
և տանում եյի դրանք նւշնքան անտարբերու-
թյամբ, վորքան հանկարծակի տեղացող հորդ
անձրևը կամ արեգակի տապը:

Թափառելով փողոցներում՝ յես դիտում
եյի յերեխայական-հետաքրքրվող աչքերով
քաղաքն իր հյուղերով, նրա պարզ, անպա-
ճուշտ կյանքը: Քաղաքի աղմուկից հեռու յես

չսում եյի խճուղու վրա հեռադրալարերի գրվ-
վոցը, աշխատելով գլխի ընկնել, թե նրանցով
հեռու քաղաքներից յեկող ի՞նչ լուրեր են ան-
ցնում, կամ հասկերի խշշոցը, կամ քամու
շշուկները հայդամակների¹⁾ բարձր գերեզ-
մանների վրա: Այդ մենավոր զրոսանքների
ընթացքում յես տեսա և իմացա շատ այնպիսի
բաներ, վոր չեյին տեսել ավելի հասկավոր
յերեխաները: Յերբ քաղաքի բոլոր անկյուն-
ները, մինչև անգամ վերջին կեղտոտ ծակու-
ծուկերն ինձ հայտնի դարձան, այն ժամանակ
յես սկսեցի աչք ման ածել հեռվում,
ունիաթական սարի վրա յերևացող մա-
տուռի վրա: Սկզբում, վորպես վախկոտ
դադանիկ, մոտեցա նրան տարբեր կողմե-
րից, չհամարձակվելով դեռ ևս բարձրանալ
սարը, վոր այնպես վատ համբավ ուներ: Բայց
հետզհետե, յերբ յես ավելի ծանոթացա վայ-
րին, իմ առաջ դուրս եյին գալիս միայն խա-
ղաղ շիրիմներ և խորտակված խաչեր: Վոչ մի
տեղ կյանքի վորևե նշույլ կամ մարդու ներկու-
յություն չեր նկատվում: Ամեն ինչ մի տեսակ
խաղաղ եր, հանդիստ, անտեր թողած, դա-
տարկ: Միայն իսկական մատուռն եր նոթերը
փիտած, դատարկ պատուհաններով նայում,
կարծես, խորասուզված ինչ վոր տխուր խոր-

1) Կալվածատերերի դեմ ապստամբած ճորտ
գյուղացիները հարավ-արևմտյան յերկրում կոչվում
եյին հայդամակներ:

Հերի մեջ: Իմ մեջ ցանկություն առաջ յեկալ
հետախուզել այն՝ վերջնականապես համոզվե-
լու, վոր այնտեղ ել փոշուց բացի ուրիշ վո-
չինչ չկա: Բայց վորովհետև այդպիսի բանի
մենակ ձեռնարկելը և՛ սարսափելի յեր, և՛ ան-
հարմար, այդ պատճառով ել յես քաղաքի փո-
ղոցներէից համաքաղաքեցի թոկից փախած յե-
րեք տղաներ և նրանցից կազմեցի մի փոքրիկ
ռազմական ջոկատ՝ խոստանալով նրանց վոր-
պես փոխհատուցում բուլկիներ և խնձորներ
մեր պարտեղից:

ՊԵՐՈՒ ՅԻ

ՅԵՍ ՆՈՐ ԾԱՆՈթՈՒԹՅՈՒՆ ԵՄ ԶԵՌՔ ԲԵՐՈՒՄ

Մենք ճանապարհ ընկանք ճաշից անմիջա-
պես հետո և, մոտենալով սարին, սկսեցինք
բարձրանալ կապային փլվածքներով, վոր ա-
ռաջ եյին յեկել զաբնանային հեղեղներից և
բահերի փորփրումներից: Փլվածքները մերկա-
ցրել եյին սարի լանջերը, և տեղ-տեղ յերևում
եյին կալից դուրս ցցված՝ սպիտակ, փտած
վոսկորներ:

Ոգնելով մեկ մեկու, շտապով մագլցելով
վերջին ձորաբաշը, մենք վերջապես բարձրա-
ցանք սարը: Արևն սկսել եր թեքվել դեպի
մայրամուտ: Թեք ճառագայթները քնքուշորեն
վոսկեզոծել եյին հին գերեզմանատան դալար
կանաչը, խաղում եյին հին, ծոված խաչերի
հետ, շողշողում եյին մատուռի անմիտ մնա-

ցած պատուհաններում: Լռություն եր տի-
րում. զգացվում եր լքված գերեզմանատան
խորը խաղաղություն և անդորրություն:

Մենք մենակ եյինք. միայն ծտերն եյին
ուրախ թռչկոտում մեր շուրջը, և ծիծեռ-
նակներն անաղմուկ ներս ու դուրս եյին թըռ-
չում մատուռի պատուհաններից. մատուռը
կանգնած եր մի տեսակ թախծոտ, գլխահակ՝
խոտակալած գերեզմանների, համեստ խաչերի
և կիսավեր տապանաքարերի մեջ, վորոնք
ծածկված եյին խիտ կանաչով. կանաչների մեջ
յերփներանգում եյին ընձախոտերի, սիւրի-սի-
րիների և մանուշակների գույնզգույն գլխիկ-
ները:

— Վոչ վոք չկա, — ասաց իմ ուղեկիցներից
մեկը:

— Արևը մայր ե մտնում, — նկատեց մյու-
սը, նայելով արևին, վորը դեռ մայր չեր մըտ-
նում, այլ կանգնած եր սարի գլխին:

Մարտուռի դուռն ամուր միաված եր, պա-
տուհանները գետնից բարձր եյին, այնուա-
մենայնիվ յես հույս ունեյի ընկերներէս ոգ-
նությամբ բարձրանալ նրանց վրա և այնտե-
ղից դիտել մատուռի ներսը:

— Կարիք չկա՛, — գոչեց նրանցից մեկը՝
հանկարծ կորցնելով ամբողջ քաջությունը, և
բռնեց իմ ձեռքը:

— Դենը կորի՛ր, զգիկ, — դուռաց նրա վրա
մեր բանակի ամենամեծ տղան՝ պատրաստա-
կամությամբ դեմ անելով մեջքը:

Յես խիզախորեն բարձրացա նրա վրա, հետո նա ուղղվեց, և յես կանգնեցի նրա ուսերին: Այդ դերժում յես առանց դժվարության ձեռքս հասցրի շրջանակին և, հավաստիանալով նրա ամբողջյանը, բարձրացա լուսամուտը և նստեցի նրա վրա:

— Ե՛, ի՞նչ կա այնտեղ, — հարցնում եյին ինձ մեծ հետաքրքրությամբ ներքեւից:

Յես լուռ եյի: Պատուհանի շրջանակից գլուխս ներս կոխելով, յես նայեցի մատուռի ներսը. այնտեղ տիրում էր լքված տաճարի հանդիսավոր լուծթյուն: Այդ բարձր և նեղլիկ շենքի ներսը գուրկ էր ամեն տեսակի դարձարանքներից: Յերեկոյան արևի ճառագայթներն աղատորեն թափանցելով բաց պատուհաններից՝ նկարագարողում եյին հին, մերկացած պատերը վառ վոսկե գույներով: Յես տեսա փակված դռան ներսի կողմը, խորտակված ամբիոնները, հին քայքայված սյուները, վորոնք ծովել եյին՝ կարծես, ուժից վեր ծանրության տակ: Անկյուները մութն եյին և պատած վոստայնով, ինչպես սովորաբար լինում են հին անկյուները: Ներսի կողմից պատուհանից մինչև հատակը ավելի յեր բարձր յերևում, քան դրսից մինչև խոտերը: Յես, կարծես, վիհի եյի նայում և սկզբում վոչ մի կերպ չեյի կարողանում ջոկել, թե այն ինչ տարրինակ առարկաներ են թափված հատակին: Մինչ այդ ընկերներս ձա՛ճրացել եյին,

ինձնից լուրիւրի սպասելով, կանգնել ներքեւ. այն ժամանակ նրանցից մեկը, կրկնելով նույն գործողությունը, ինչ վոր արել եյի յես քիչ առաջ, կախվեց իմ կողքին՝ բռնելով պատուհանի շրջանակից:

— Գա՛հ ե, ասաց նա՝ նայելով հատակին ընկած տարրինակ առարկային:

— Յեվ ջա՛հ:

— Ավետարանի համար փոքրիկ սեղան:

— Իսկ, ահա, այնտեղ, այն ի՞նչ բան ե, — հետաքրքրությամբ մատնացուցց արեց նա մի մութ առարկա, վոր յերևում էր գահի կողքին:

— Տերտերի գլխարկ ե:

— Վո՛չ, դույլ ե:

— Ի՞նչ բան ունի այստեղ դույլը:

— Յերևի նրա մեջ առաջ ածուխ են պահել բուրվառի համար:

— Վո՛չ, դա իսկապես գլխարկ ե. ասենք, կարելի յե նայել: Արի շրջանակից գոտի կապենք, և դու նրանով ցած իջիր:

— Հա, ինչպես չե, կիջնեմ... ինքդ կախվիր, յեթե ցանկանում ես:

— Ինչ կա վոր, կարծում ես, չե՞մ կախվի:

— Յեվ կախվի՛ր:

Իրոք, առաջին իսկ դրդումով յես ամուր

Յես խիզախորեն բարձրացա նրա վրա, հետո նա ուղղվեց, և յես կանգնեցի նրա ուսերին: Այդ դիրքում յես առանց դժվարության ձեռքս հասցրի չրջանակին և, հավաստիանալով նրա ամրությանը, բարձրացա լուսամուտը և նստեցի նրա վրա:

— Ե՛, ի՞նչ կա այնտեղ, — հարցնում եյին ինձ մեծ հետաքրքրությամբ ներքևից:

Յես լուռ եյի: Պատուհանի չրջանակից գլուխս ներս կոխելով, յես նայեցի մատուռի ներսը. այնտեղ տիրում եր լքված տաճարի հանդիսավոր լուծյուն: Այդ բարձր և նեղլիկ շենքի ներսը գուրկ եր ամեն տեսակի դարձարանքներից: Յերեկոյան արևի ճառագայթներն ազատորեն թափանցելով բաց պատուհաններից՝ նկարագարողում եյին հին, մերկացած պատերը վառ վոսկե գույներով: Յես տեսա փակված դռան ներսի կողմը, խորտակված ամբիոնները, հին քայքայված սյուները, վորոնք ծովել եյին՝ կարծես, ուժից վեր ծանրության տակ: Անկյունները մութն եյին և պատած վոստայնով, ինչպես սովորաբար լինում են հին անկյունները: Ներսի կողմից պատուհանից մինչև հատակը ավելի յեր բարձր յերևում, քան դրսից մինչև խոտերը: Յես, կարծես, վիհի եյի նայում և սկզբում վոչ մի կերպ չեյի կարողանում ջոկել, թե այն ինչ տարրորինակ առարկաներ են թափված հատակին: Մինչ այդ ընկերներս ձա՛ճրացել եյին,

ինձնից լուրիւրի սպասելով, կանգնել ներքեւ. այն ժամանակ նրանցից մեկը, կրկնելով նույն գործողությունը, ինչ վոր արել եյի յես քիչ առաջ, կախվեց իմ կողքին՝ բռնելով պատուհանի չրջանակից:

— Գա՛հ ե, ասաց նա՝ նայելով հատակին ընկած տարրորինակ առարկային:

— Յեւ ջա՛հ:

— Ավետարանի համար փոքրիկ սեղան:

— Իսկ, ահա, այնտեղ, այն ի՞նչ բան ե, — հետաքրքրությամբ մատնացույց արեց նա մի մութ առարկա, վոր յերևում եր գահի կողքին:

— Տերտերի գլխարկ ե:

— Վո՛չ, դույլ ե:

— Ի՞նչ բան ունի այստեղ դույլը:

— Յերևի նրա մեջ առաջ ածուխ են պահել բուրվառի համար:

— Վո՛չ, դա իսկապես գլխարկ ե. ասենք, կարելի յե նայել: Արի չրջանակից գոտի կապենք, և դու նրանով ցած իջիր:

— Հա, ինչպես չե, կիջնեմ... ինքդ կախվիր, յեթե ցանկանում ես:

— Ինչ կա վոր, կարծում ես, չե՞մ կախվի:

— Յեւ կախվի՛ր:

Իրոք, առաջին իսկ դրդումով յես ամուր

կապեցի յերկու գոտին իրար, անցկացրի չըրջանակից և, մի ծայրը տալով ընկերոջս, մյուսով կախ ընկա: Յերբ վոտս գետնին կալավ, յես ցնցվեցի. բայց բարեկամիս իմ վրա թեքված դեմքի կարեկից հայացքը վերականգնեց իմ կորովը, և յես քաջաբար կանգնեցի հատակին: Կրուկներն թրխկոցը զողանջեց առատաղի տակ և արձագանքեց մատուռի դատարկութան մեջ՝ տարածվելով մութ անկյունները: Միքանի ծիտ վեր թռան բեմի վրայի իրենց թուխս նստած տեղից և դուրս թռան առատաղի մեջ ճեղքից: Պատի վրայից հանկարծ ինձ նայեց փշյա պսակը գլխին մի խոթող դեմք: Այդ առատաղից ծոված հսկա խաչելությունն էր:

Սոսկալի յեր: Ընկերոջս աչքերը փայլում էին արտակարգ հետաքրքրությամբ և կարեկցությամբ:

— Պիտի մոտենա՞ս, — հարցրեց նա ցածր:

— Կմոտենամ, — պատասխանեցի յես նույնպես ցածր, վոգի առնելով: Բայց այդ բուռն յին պատահեց մի այնպիսի անսպասելի և սարսուռեցուցիչ բան, վոր արյունն անմիջապես սառեց յերակներումս:

Սկզբում լավեց բեմի վրա թափվող ծեփերի թխկոցն ու աղմուկը: Վերևում ինչվոր բան չարժվեց, բարձրացրեց ողի մեջ փոշու ամպ և մի խոշոր, գորշ դանդաված թևերը թափահարելով բարձրացավ դեպի առատաղի ճեղքը:

Մատուռը վայրկենապես, կարծես, մըթնեց: Մի հռելի պառավ բուռ, անհանգստացած մեր շարժումներից, դուրս թռավ մութ անկյունից, թռչելիս չողաց կապույտ յերկնի ֆոնի վրա և աղմուկով անհայտացավ:

Ինձ պատեց շղաճող յերկուղը:

— Բարձրացրո՛ւ, — ձայն տվի ընկերոջս՝ բռնելով կաշվե գոտուց:

— Մի՛ վախեցիր, մի՛ վախեցիր, — հանգստացնում էր նա՝ պատրաստվելով բարձրացնել ինձ դեպի արևը և ցերեկվա լույսը:

Բայց հանկարծ յես նկատեցի, վոր նրա դեմքն այլալից սարսափից. նա ճչաց և պատահանից վայր ցատկելով՝ վայրկենապես անհայտացավ: Յես բնազդաբար հետ նայեցի և տեսա մի տարրինակ յերևույթ, վորը, սակայն, ինձ այլևի շատ ապշեցրեց, քան սուկում պատճառեց:

Մեր վեճի այն մութ առարկան (գլխա՛րկ է, թե՞ դույլ), վոր վերջիվերջո դուրս յեկավ պտուկ, փայլեց ողի մեջ և աչքիս առաջ անհայտացավ դահի՛տակ: Յես կարողացա նըլմարել միայն մի վոչ խոշոր, հավանաբար յերեսայի ձեռքի անորոշ ուրվանկար, վորը քաշեց պտուկն այդ ապաստարանը:

Դժվար է հաղորդել, թե ի՞նչ էյի զգում յես այդ բուռն յին: Այն, ինչ յես զգում էյի, նույնիսկ չեր կարելի վախ անվանել: Ինչ վոր տեղից, կարծես, մի ուրիշ աշխարհից, մի քա-

նի վայրկյան լսվում եր յերկու զույգ. յերե-
խայական փոտքերի արագ և անհանդիստ
դուփյունը: Բայց շուտով այն եւ լռեց: Յես
մենակ եյի, վորպես մռայլ դադաղում՝ տա-
րորինակ և անբացատրելի յերեւույթների մեջ:
Ժամանակն ինձ համար դոյություն չուներ,
այդ պատճառով չեմ կարող ասել, շուտով,
արդյոք, յես լսեցի դահի տակ զսպված շշուկ:
— Ինչո՞ւ, հասպ, նա չի մագլցում դեպի
յես:

— Տեսնո՞ւմ ես, վախեցե՛լ ե:

Առաջին ձայնն ինձ թվաց բոլորովին յե-
րեխայական. յերկրորդ ձայնը կարող եր
պատկանել իմ հասակի տղայի: Նույնիսկ ինձ
թվաց, վոր հին դահի ճեղքերից փայլեցին մի
զույգ աչքեր:

— Հասպ ի՞նչ պիտի անի նա այժմ, — նո-
րից լսվեց շշուկը:

— Ա՛յ, սպասիր՛, — պատասխանեց մեծա-
հասակի ձայնը:

Գահի տակ ինչ վոր բան չարժվեց. դահը
նույնիսկ, կարծես, յերեբաց, և նույն վայր-
կյանին նրա տակից դուրս պրծավ մի կեր-
պարանք:

Դա ինը տարեկան մի տղա յեր ինձնից
բարձրահասակ, նիհար և բարակ՝ ինչպես յե-
ղեգը: Հագինը կեղտոտ մի չապիկ եր, ձեռքե-
րը դրսւծ նեղ և կարճ վարտիկի գրպանները:

Մուգ գույնի դանդուր մազերը խճճվել էյին
սև, մտախոհ աչքերի վրա:

Թեև այդպես անսպասելի և տարորինակ
ձեռվ հանդես յեկած անծանոթը մոտենում
եր ինձ այնպիսի անհոգ և հանդուգն տեսքով,
վորպես մեր շուկայում կովելու պատրաստ-
ված տղաներն էյին միշտ մոտենում իրար,
բայց, այնուամենայնիւ, նրան տեսնելով յես
սաստիկ քաջալերվեցի: Յես ավելի սիրտ առա,
յերբ տղայի հետևի կողմից նույն գահի տա-
կից, ավելի ճիշտ մատուռի հատակի իջանց-
քից, վորը քողարկում եր դահը, հայտնվեց մի
կեղտոտ փոքրիկ դեմք ևս. այդ մի փոքրիկ
աղջկա դեմք եր՝ չըջապատված խարտյաչ
մազերով, և այնտեղից ինձ էյին հառել ման-
կական հետաքրքիր մի զույգ կապույտ աչքեր:

Յես մի քիչ հեռացա պատից և, մեր շու-
կայի ասպետական կանոնների համաձայն,
նույնպես ձեռքերս դրի գրպաններս: Դա նշան
եր, վոր յես հակառակորդիցս չեմ վախենում
և նույնիսկ մտածմբ ակնարկում եմ իմ տա-
ծած տրհամարհանքը դեպի նա:

Մենք կանգնեցինք դեմ առ դեմ և չափե-
ցինք միմյանց մեր հայացքներով: Դիտելով
ինձ վտտից գլուխ՝ տղան հարցրեց:

— Դու ի՞նչ գործ ունես այստեղ:

— Հենց այնպե՛ս, — պատասխանեցի յես, —
իսկ քո՞ ինչ գործն ե:

Հակառակորդս ուսը հետ քաշեց, կար-

նի վայրկյան լսվում եր յերկու զույգ. յերե-
խայական վոտքերի արագ և անհանդիստ
դուփյունը: Բայց շուտով այն ել լռեց: Յեռ
մենակ ելի, վորպես մուսյլ դադաղում՝ տա-
րորինակ և անրացատրելի յերևույթների մեջ:
Ժամանակն ինձ համար դոյուլթյուն չուներ,
այդ պատճառով չեմ կարող ասել, շուտո՞վ,
արդյոք, յես լսեցի գահի տակ զսպված շշուկ:
— Ինչո՞ւ, հապա, նա չի մագլցում դեպի
յես:

— Տեսնո՞ւմ ես, վախեցե՛լ ե:

Առաջին ձայնն ինձ թվաց բոլորովին յե-
րեխայական. յերկրորդ ձայնը կարող եր
պատկանել իմ հասակի տղայի: Նույնիսկ ինձ
թվաց, վոր հին գահի ճեղքերից փայլեցին մի
զույգ աչքեր:

— Հապա ի՞նչ պիտի անի նա այժմ, — նո-
րից լսվեց շշուկը:

— Ա՛յ, սպասի՛ր, — պատասխանեց մեծա-
հասակի ձայնը:

Գահի տակ ինչ վոր բան չարժվեց. գահը
նույնիսկ, կարծես, յերեբաց, և նույն վայր-
կյանին նրա տակից դուրս պրծավ մի կեր-
պարանք:

Դա ինք ապրեկան մի տղա յեր ինձնից
բարձրահասակ, նիհար և բարակ՝ ինչպես յե-
ղեզը: Հագինը կեղտոտ մի շապիկ եր, ձեռքե-
րը դրսծ նեղ և կարճ վարտիկի գրպանները:

Մուգ գույնի գանգուր մագերը խճճվել ելին
սև, մտախոհ աչքերի վրա:

Թեև այդպես անսպասելի և տարորինակ
ձևով հանդես յեկած անծանոթը մոտենում
եր ինձ այնպիսի անհոգ և հանդուգն տեսքով,
վորպես մեր շուկայում կովելու պատրաստ-
ված տղաներն ելին միշտ մոտենում իրար,
բայց, այնուամենայնիվ, նրան տեսնելով յես
սաստիկ քաջալերվեցի: Յես ավելի սիրտ առա,
յերբ տղայի հետևի կողմից նույն գահի տա-
կից, ավելի ճիշտ մատուռի հատակի իջանց-
քից, վորը քողարկում եր գահը, հայտնվեց մի
կեղտոտ փոքրիկ դեմք ևս. այդ մի փոքրիկ
աղջկա դեմք եր՝ չըջապատված խարտյաչ
մագերով, և այնտեղից ինձ ելին հառել ման-
կական հետաքրքիր մի զույգ կապույտ աչքեր:

Յես մի քիչ հեռացա պատից և, մեր շու-
կայի ասպետական կանոնների համաձայն,
նույնպե՛ս ձեռքերս դրի գրպաններս: Դա նշան
եր, վոր յես հակառակորդիցս չեմ վախենում
և նույնիսկ մասամբ ակնարկում եմ իմ տա-
ծած տրհամարհանքը դեպի նա:

Մենք կանգնեցինք դեմ առ դեմ և չափե-
ցինք միմյանց մեր հայացքներով: Դիտելով
ինձ վոտից գլուխ՝ տղան հարցրեց:

— Դու ի՞նչ գործ ունես այստեղ:

— Հենց այնպե՛ս, — պատասխանեցի յես, —
իսկ քո՞ ինչ գործն ե:

Հակառակորդս ուսը հետ քաշեց, կար-

ժես, մտադրվելով հանել ձեռքը դրպանից և խփել ինձ:

Յես աչքս ել չթարթեցի:

— Ա՛յ, յես քեզ հիմա ցույց կտամ,— սպառնաց նա:

Յես կուրծքս դուրս դրեցի:

— Դե, խփի՛ր... փորձի՛ր ...

Վայրկյանը վճռական եր. նրանից եր կախված մեր հետագա հարաբերությունների բնույթը:

Յես սպասում էյի, բայց իմ հակառակորդը նույն փորձող հայացքով չափում եր ինձ և տեղից չեր շարժվում:

— Յես, յեղբա՛յր, ինքս ել... նույնպես...—ասացի յես, բայց արդեն ավելի խաղաղասեր տոնով:

Մինչ այդ, աղջիկն իր փոքրիկ թաթիկներով հենվելով մատուռի հատակին, աշխատում եր նույնպես մաղցել իջանցքից: Նա վայր ընկավ, նորից բարձրացավ և, վերջապես, անհաստատ քայլերով դիմեց դեպի աղան: Ընդհուպ մոտենալով աղային նա ամուր բռնեց նրանից, սղմվեց նրան և հարեց ինձ իր զարմացած և մասամբ վախեցած հայացքը:

Այդ վճռող նշանակութուն ունեցավ դորժի վախճանի համար: Բոլորովին պարզ եր վոր այդ դրությամբ աղան չեր կարող կովել, իսկ յես, ի հարկե, ավելի քան վեհանձն էյի,

վորպեսզի ոգավեյի նրա անհարմար դրությունից:

— Քո անունն ի՞նչ է,— հարցրեց աղան, փաղաքելով աղջկա խարտյաչ գլխիկը:

— Վասյա: Իսկ դու ո՞վ ես:

— Յես Վալեկն եմ... Յես քեզ ճանաչում եմ. դու ապրում ես լճի վերևի այգում: Դուք խոշոր խնձորներ ունեք:

— Այո, այդ ճիշտ է, մեր խնձորները լավ են: Կուգե՞ս:

Գրպանից հանելով յերկու խնձոր, վորոնցով յես պիտի վարձահատույց լինեյի իմ ամոթալի կերպով փախած բանակին, նրանցից մեկը տվեցի Վալեկին, մյուսը մեկնեցի աղջկանը: Բայց նա սղմվելով Վալեկին՝ թազցրեց իր դեմքը:

— Վախենում ե, — ասաց վերջինս և ինքը հանձնեց խնձորն աղջկանը:

— Ինչո՞ւ յես մտել դու այստեղ: Յես յերբեմիցե մտե՞լ եմ ձեր այգին:

— Ի՞նչ կա վոր, յե՛կ, յես ուրախ կլինեմ, — պատասխանեցի յես սիրալիբ: Այդ պատասխանը տարակուսանքի մեջ դրեց Վալեկին. նա մտածմունքի մեջ ընկավ:

— Յես քեզ ընկեր չեմ, — ասաց նա տխուր:

— Ինչո՞ւ, — հարցրի յես՝ անկեղծորեն վշտացած նրա թախծոտ տոնից, ինչպես արաստանի, ելին այդ բառերը:

— Քո հայրը պան դատավոր է:

— Ե՛, հետո՛ ինչ,— դարձացա յես անկեղծորեն:— Դու ինձ հետ ես խաղալու, հորս հետ ևս չե՞ս խաղալու:

Վալեկը գլուխն որորեց:

— Տիրուրցին չի թողնի,— ասաց նա, և կարծես, այդ անունը ինչ վոր բան հիշեցրեց ու նա հանկարծ ուշքի յեկավ:— Լսի՛ր, դու սքանչելի խլոպեց՝) ես, բայց և այնպես ավելի լավ և հեռանաս: Յեթե Տիրուրցին քեզ այստեղ գտնի, վատ կլինի:

Յես համաձայնեցի, վոր իսկապես ինձ ժամանակ ե հեռանալ: Մատուռի պատուհաններից յերևացող արեգակի վերջին ճառագայթներն արդեն անհետանում էին, իսկ մինչև քաղաքը, բալականին ճանապարհ եր:

— Իսկ ի՞նչպես դուրս գամ այստեղից:

— Յես քեզ ճանապարհը ցույց կտամ, մենք միասին կգնանք:

— Իսկ նա,— մատով ցույց տվի յես մեր փոքրիկ դամային:

— Մարուսյա՞ն, նա ել կգա մեզ հետ:

— Ի՞նչպես, պատուհանո՞վ:

Վալեկը մտատանջության մեջ ընկավ:

— Վո՛չ, ահա՛ թե ինչ, յես քեզ կողմնեմ բարձրանալ պատուհանը, իսկ մենք դուրս կգանք ուրիշ յեկքով:

Իմ նոր բարեկամի ոգնությամբ յես բարձրացա պատուհանը: Քանդելով կաշվե դուռը՝

¹ Խլոպեց լեհերեն և ուկրաիներեն կնշանակե տղա:

տի՛ն, յես անցկացրի այն պատուհանի շրջանակից և բռնելով յերկու ծայրերից կախվեցի ողում: Այնուհետև բաց թողնելով մի ծայրը, թռա դետին և դուրս քաշեցի գոտին: Վալեկն ու Մարուսյան արդեն ինձ սպասում էին դուրսը պատի տակ:

Արեգակը քիչ առաջ արդեն անցել եր սարի հետևը: Քաղաքը թաղվել եր կարմրակապույտ մշուշային ստվերի մեջ, և միայն կրդգու վրայի բարձր բարդիների կատարները, վորոնք վոսկեգոծվել էին վերջալուսի վերջին ճառագայթներով, վորոշակի աչքի էլին ընկնում իրենց վառ կարմրությամբ: Ինձ թվում եր, վոր այն ժամանակվանից, յերբ յես հայտնվեցի այստեղ՝ հին գերեզմանատանը, անցել եր առնվազն մի օր, վոր այդ յերեկ եր:

— Ինչ լա՛վ ե,— ասացի յես վերահաս յերեկոյան զովությամբ տարված և ամբողջ կրծքով ներս չնչելով խոնավ սառնությունը:

— Չանձրալի յե այստեղ,— տխուր արտասանեց Վալեկը:

— Դուք միշտ այստե՞ղ եք ապրում,— հարցրի յես, յերբ մենք յերեքով սկսեցինք սարից իջնել:

— Այստե՛ղ:

— Հապա վո՞րտեղ ե ձեր տունը:

Յես չէլի կարող պատկերացնել, վոր ինձ նման յերեխաները կարող էլին ապրել առանց տան:

Վալեկը ժպտաց իր սովորական թախծոտ ձևով և վոչինչ չպատասխանեց:

Մենք մի կողմ թողեցինք սեպ փլվածքները, վորովհետև վալեկն ավելի հարմար ճանապարհ պիտեր: Գնալով չորացած հասիկներին յեղեգներին միջով և բարակ առխտակի կտորների վրայով անցնելով առավակը՝ մենք հայտնվեցինք սարին ստորոտում, հարթության վրա:

Այստեղ պեսք եր բաժանվել: Սղմելով իմ նոր ծանոթի աջը, ձեռքս մեկնեցի նաև իր ընկի աղջկանը: Նա սիրալիրությամբ տվեց ինձ իր պստիկ թաթիկը և, յերկնագույն աչիկներով նայելով վարից վեր՝ հարցրեց:

— Դու ելի կգաս մեզ մոտ:

— Կգամ, — պատասխանեցի յես, — անպայման...

— Լավ, — ասաց վալեկը մտամոլոր, — կուղեմ, արի, միայն այնպիսի ժամանակ, յերբ մերոնք քաղաքում լինեն:

— Այդ ո՞վքեր են «ձերոնք»:

— Մերոնք, ելի՛... բոլորը: Տիրուրցին... պրոֆեսորը...

— Լավ: Յես կհետևեմ, յերբ նրանք քաղաքում կլինեն, այն ժամանակ ել կգամ: Իսկ առայժմ մնաք բարով:

— Ե՛յ, լսիր, — ձայն տվեց ինձ վալեկը, յերբ յես միջանի քայլ հեռացա, — իսկ դո՛ւ չես չաղակրատի, վոր մեզ մոտ ես յեղել:

— Վո՛չ վորի չեմ ասի, — պատասխանեցի յես վճռաբար:

— Ա՛յ, եղ լավ ե: Իսկ քո այդ հիմար տղաներն, յերբ կսկսեն զահլադ տանել, ա՛աա՛, վոր սատանա յես տեսել:

— Լավ, կասեմ:

— Դե, մնաս բարով:

— Գնաս բարով:

Աղջամուղջը պատել եր Իշխանի խալաթը, յերբ յես մոտեցա մեր պարտեզի ցանկապատին: Ամբողջի վերեկից ուրվազծվում եր բարակ, կեռ լուսնյակը, աստղերն արդեն սկսել էյին փայլել: Յես արդեն ուզում էյի բարձրանալ ցանկապատը, յերբ մեկը ձեռքս բռնեց:

— Վասյա՛, սի՛րելիս, — սկսեց խոսել հուզված, շշուկով իմ փախած ընկերը: — Հասա դու եղ ի՞նչպես... Հոգյա՛կս...

— Ա՛յ, ինչպես տեսնում ես... իսկ դուք բոլորդ ինձ լքեցիք...

Նա գլուխը քաշ գցեց, բայց հետաքրքրությունը հաղթեց ամոթի զգացմունքին, և նա նորից հարցրեց:

— Բա ի՞նչ կար այնտեղ:

— Ի՞նչ, — պատասխանեցի յես այնպիսի տոնով, վոր կասկածի յենթակա չեր, — հասկանալի՛ յե, սատանաներ... իսկ դուք վախկոտներ եք:

Յեմ պոկելով թևս ամոթահար ընկերոջից, յես բարձրացա ցանկապատը:

Քառորդ ժամ հետո յես արդեն քնած էյի խորը քնով:

ՄԱՆՈՅԻՅՈՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱՎՈՒՄ Ե

Այդ ժամանակվանից սկսած յես ամբողջովին կլանված եյի իմ նոր ծանոթությամբ։ Յերեկոյան՝ անկողին մտնելիս և առավոտյան՝ վեր կենալիս իմ մտածողության միակ առարկան առաջիկա այցելությունն եր դեպի սարը։ Քաղաքի փողոցներում յես այժմ թափառում եյի միայն մի նպատակով՝ հավաստիանալ, թե այստե՞ղ են պան Տիրուրցին և իր կամպանիան, վորոնց ամբողջ կառավարիչ ծեր Յանուշը բնութագրել եր «վատ հասարակություն» բառերով, և վորոնք, ամեն առավոտ հայտնվելով քաղաքում, յերեկոյան անհետ չքանում եյին։ Այժմ յես գիտեյի «մերոնք» ասելով, ում եր հասկանում վալեկը և նկատելով, վոր այդ մութ անձնավորությունները վխտում են չուկայում, յես, անմիջապես վազելով, ճանապարհ եյի ընկնում ճահիճներով դեպի սարը՝ մատուռը, նախապես գրպաններս լցնելով խնձորներով, վոր անարգել քաղում եյի մեր պարտիզից, և քաղցրավենիներով՝ վոր միշտ պահում եյի իմ նոր բարեկամների համար։

Վալեկը, վոր ընդհանրապես շատ աղիղ եր, իր չարժուճեւերով մեծերին նման, այդ նվերներն ընդունում եր հասարակ ձևով և մեծ մասամբ դնում եր վորեւե տեղ և պահում

իր քրոջը։ Բայց Մարուսյան ամեն անգամ ծափ եր տալիս իր թաթիկներով, և նրա աչքերը փայլատակում եյին ամենաանկեղծ հրճվանքի կրակով։ Նրա դալուկ դեմքը շառագունում եր, նա սկսում եր ծիծաղել, և մեր փոքրիկ բարեկամի այդ ծիծաղը արձագանքում եր մեր սրտերում՝ վորպես փոխհատուցում այն կոնֆետների, վոր մենք զոհաբերում եյինք նրա ոգտին։

Դա մի դալուկ, շատ փոքրիկ արարած եր, վոր հիշեցնում եր արևի կենսարար ճառագայթներից զուրկ աճած ծաղկի։ Չնայած չորս տարեկան եր, բայց դեռ վատ եր քայլում՝ անյատահորեն դնելով իր ծուռ վռտիկները և որորվելով վորպես խոտաբույս։ Չեւքերը բարակ եյին և թափանցիկ. փոքրիկ գլուխն որորվում եր բարակ պարանոցի վրա՝ վորպես դաշտային զանգածաղկի գլխիկ։ Բայց աչքերը յերբեմն նայում եյին այնպես վոչ յեքեխայական թախծոտությամբ և ժպիտն այնպես եր հիշեցնում ինձ իմ մորը՝ իր կյանքի վերջին օրերին, յերբ յերբեմն նստում եր բաց պատուհանի առաջ, և քամին շարժում եր նրա խարտյաչ մազերը, վոր ինքս ել, այդ մանկական դեմքին նայելիս, տխրում եյի, և արցունքները խեղդում եյին ինձ։

Յես ակամայից նրան համեմատում եյի քրոջս հետ. նրանք հասակակից եյին, բայց իմ Սոնյան կէտր եր՝ ինչպես խմորի գունդը և

տուռը՝ վորպես խաղաղենդակը: Նա խաղի
ժամանակ այնպե՛ս արտդե եր վազում և այն-
պե՛ս բարձր ծիծաղում: Նա միշտ հագած եր
լինում այնպիսի՞ զեղեցիկ շորեր, իսկ նրա
մուգ ծամերի մեջ աղախինը միշտ հյուսում
եր վառ կարմիր ժապավեն:

Իսկ իմ փոքրիկ բարեկամուհին համար-
յա յերբեք չեր վազում և շատ հազվադեպ եր
ծիծաղում: Իսկ յերբ ել վոր ծիծաղում եր,
նրա ծիծաղը հնչում եր, վորպես ամենափոքր
արծաթյա զանգակը, վորի ձայնը տաս քայլի
վրա արդեն չի լսվում: Նրա հագուստը հին
եր և կեղտոտ, հյուսն առանց ժապավենի,
բայց նրա մազերն ավելի յերկար եյին և փար-
թամ, քան Սոնյայինը, և վալեկը, ի զարմանք
ինձ, շատ մեծ վարպետությամբ կարողանում
եր հյուսել այն և կատարում եր այդ ամեն
առափոտ ամենայն բարեխղճությամբ:

Յես շատ չարածին եյի: «Այդ տղայի
վոտքերն ու ձեռքերը լցված են սնդիկով», ա-
սում եյին իմ մասին մեծերը, և այդ բանին
յես ել եյի հավատում, թեև պարզ չեյի կարո-
ղանում պատկերացնել, թե ո՞վ և ինչ կերպ ե
կատարել այդ վիրահատությունն իմ վրա: Ա-
ռաջին իսկ որերը յես իմ աշխուժությունը
մտցրի նաև իմ նոր ծանոթների շրջանը: Հա-
զիվ թե հին մատուռի արծաղանդը յերբեկցե
կրկնել եր այդպիսի բարձր դոչյուններ, ինչ-
պես այն ժամանակ, յերբ յես աշխատում եյի

չարժել վալեկի և Մարուսյայի հետաքրքրու-
թյունը և նրանց հրապուրել իմ խաղի մեջ:
Սակայն այդ ինձ շատ քիչ եր հաջողվում:
Վալեկը լրջությամբ նայում եր ինձ և աղջ-
կանը և մի անգամ, յերբ յես ստիպեցի նրան
դրազով վազել ինձ հետ, նա պատասխանեց.

— Չե՞, նա իսկույն կսկսի լաց լինել:

Իսկապես, յերբ յես Մարուսյային աշ-
խուժացրի և ստիպեցի վազել, նա հենց վոր
լսեց իր հետեկց իմ քայլերը, հանկարծ հետ
դարձավ դեպի ինձ, ձեռքերը բարձրացրեց դու-
խի վրա, կարծես, պաշտպանություն վորոնե-
լով, նայեց ինձ վանդակի մեջ նետված թռչ-
նակի անպաշտպան հայացքով և սկսեց բարձ-
րաձայն լաց լինել: Յես բոլորովին չփոթվեցի:

— Ա՛յ, տեսնում ես, — ասաց վալեկը, —
նա խաղ անել չի սիրում: Նա նստեցրեց Մա-
րուսյային խոտերի վրա, ծաղիկներ քաղեց և
լցրեց նրա առաջ: Մարուսյան դադարեց լաց
լինելուց և հանդարտ սկսեց ջուլջուլ բույսերը.
նա դիմելով վոսկեղույն ընձախոտերին ինչ
վոր բաներ եր ասում և շրթունքներին եր մո-
տեցնում կապույտ զանգածաղիկները: Յես ել
հանդարտվեցի և վալեկի հետ մեկտեղ պառ-
կեցինք աղջկա մոտ:

— Ինչո՞ւ յե նա այդպես, — հարցրի յես
վերջապես, աչքերով ցույց տալով Մարու-
սյային:

— Տխո՞ւր, — հարցրեց Վալեկը և ապա
ասաց կատարելապես համոզված մարդու տո-
նով. — գիտե՞ս ինչ, այդ դուրջ քարից ե...

— Հա-ա՛, — կրկնեց Մարուսյան վորպես
թույլ արձագանգ. — այդ դուրջ քարից ե...

— Ի՞նչ դժուր է քարից, — հարցրի յես, բան
չհասկանալով:

— Գուրջ քարը ծծել է նրա կյանքը, — նո-
րից բացատրեց Վալեկը՝ առաջվա նման նա-
յելով յերկնքին: — Այդպես է ասում Տիրու-
ղին... Տիրուրցին լավ գիտե:

Յես վռչինչ չհասկացա այդ խորհրդավոր
խոսքերից, բարձրացա արմուռների վրա և նա-
յեցի Մարուսյային: Նա շարունակում էր
նստած մնալ այն դիրքով, ինչպես նստեցրել
էր նրան Վալեկը, և նույն ձևով էլ ջուլջուլ
ծաղիկները: Նայելով այդ փոքրիկ, տրտում
կերպարանքին, յես համոզվեցի, վոր Տիրու-
ղի խոսքերի մեջ, — թեև յես չէյի հասկանում
նրանց նշանակութունը, — կա դառը ճշմար-
տութուն: Անկասկած ինչ վոր մեկը ծծում
էր կյանքն այդ տարորինակ աղջկա, վորը
լաց էր լինում այն ժամանակ, յերբ ուրիշնե-
րը նրա փոխարեն կծիծաղեյին: Բայց ի՞նչպես
կարող էր այդ անել դուրջ քարը:

«Յերեւի այդ տեղի յե ունենում գիշեր-
ները», մտածեցի յես, և անհուն խղճահարու-
թյունից սիրտս ճմլվեց:

Այդ ճնշող զգացմունքի աղղեցության

տակ յես նույնպես չափավորեցի իմ յեռան-
դը: Հարմարվելով Մարուսյայի խաղաղ լրջու-
թյանը, յերկուսովս՝ Վալեկի հետ միասին,
նստեցնելով նրան վորևե տեղ խոտերի վրա,
հավաքում էյինք թիթեռներ, յերբեմն ճնշողուկ-
ների համար աղյուսներից թակարդ էյինք
չինում: Յերբեմն էլ մեկնվելով նրա կողքին
խոտերի վրա, նայում էյինք յերկնքին, դի-
տում էյինք, թե ինչպես են լողում-անցնում
ամպերը հին մատուռի քանդված կոուրի վրա-
յով, Մարուսյայի համար հեքիաթներ էյինք
պատմում, կամ զրուցում միմիանց հետ:

Այդ զրուցներն որ որի վրա ավելի և ա-
վելի էյին ամրացնում իմ և Վալեկի բարե-
կամությունը, վորն աճում էր՝ չնայած մեր
բնավորությունների խիստ տարբերությանը:
Լինելով միշտ բռնկվող, կրակոտ, յես աղա-
մայից յենթարկվում էյի Վալեկի թախծալի
լուրջ տոնին և հատկապես այն անկախությա-
նը, վոր յերևում էր նրա մեծերի մասին ար-
տահայտվելիս: Բացի այդ, նա հաճախ ինձ
հաղորդում էր շատ նոր բաներ, վորոնց մասին
առաջ իսկի չէյի ել մտածել: Լսելով, թե ինչ-
պես նա Տիրուրցի մասին արտահայտվում է
այնպես, կարծես, նա իր ընկերը լինի, յես
հարցրի:

— Տիրուրցին քո հա՞յրն է:

— Զգիտեմ, — պատասխանեց նա մտադրադ:

— Նա քեզ սիրո՞ւմ ե:

— Այո՛, սիրում ե, — ասաց նա արդեն ավելի վստահ: — Նա շարունակ հոգ ե տանում իմ մասին, և գիտե՞ս, յերբեմն համբուրում ե ինձ և լաց ե լինում...

— Ինձ ել ե սիրում և նույնպես լաց ե լինում, — ավելացրեց Մարուսյան՝ մանկական հպարտության արտահայտութեամբ:

— Իսկ իմ հայրն ինձ չի սիրում, — խոսեցի յես տխուր: — Նա ինձ յերբեք չի համբուրել... Նա լավը չե...

— Ծիշտ չե, ճիշտ չե, — առարկեց վալենկը: Դու չես հասկանում: Տիրուրցին ավելի լավ գիտե: Նա ասում ե, վոր դատավորը ամենալավ մարդն ե այս քաղաքում, վոր քաղաքն արդեն վաղուց արժանի կլիներ կործանման, յեթե չլինեյին քո հայրը, մի քահանա և մի հրեական ուսուցիչ: Հենց այդ յերեքի պատճառով ել քաղաքը գեռ չի կործանվել... Այսպես ե ասում Տիրուրցին, — վորովհետև նրանք պաշտպանում են աղքատներին... Իսկ քո հայրը, ասում ե Տիրուրցին չի վախենա դատապարտել հարուստին, թեկուղ նա լինի ինքը՝ կոմսը: Իսկ յերբ մի անգամ նրա մոտ ե դալիս պառավ Իվանիխան հենացուպով, նա հրամայում ե ավուր բերել նրա համար: Ահա՛ թե ինչպի՞սի՞ն նա:

Այդ ամենը հարկադրեց ինձ խորը մտածմունքի մեջ ընկնել: Վալենկն իմ հորը ցույց եր տալիս ինձ այնպիսի կողմից, վորից յես յերբեք առիթ չեյի ունեցել նայելու. վալենկի խոսքերը կալան իմ սրտի վորդիական հպարտության լարերին: Ինձ հաճելի յեր գովասանքներ լսել իմ հոր հասցեյին՝ ասված Տիրուրցիի կողմից, վորն «ամեն ինչ գիտե»: Բայց միաժամանակ իմ սրտում ծայր տվող խանդակաթ սիրո հետ հոգիս խոցեց այն դառը գիտակցությունը, վոր յերբեք իմ հարազատ հայրն ինձ այնպես չի սիրի, ինչպես Տիրուրցին սիրում ե վալենկին և Մարուսյային:

Գլուխ V

ԳՈՐԾ ՔԱՐԵՐԻ ՄԵԶ

Միլլ քանի որ ել անցավ: Տիրուրցին և իր բարեկամները չեյին յերևում քաղաքում, և յես իդուր եյի տաղտկութեամբ թափառում փողոցներում՝ սպասելով նրանց յերևալուն, վորպեսզի վազեմ դեպի սարը: Յես չատ եյի տխրում, քանի վոր վալենկին և Մարուսյային ինձ համար մեծ հոգսնեղն արդեն դառել եր ինձ համար մեծ դրկանք: Բայց, ահա, մի անգամ, յերբ յես գլխահակ ացնում եյի փոշոտ փողոցով, հանկարծ վալենկը ձեռքը դրեց ուսիս:

— Ինչո՞ւ յես դադարել մեզ մոտ գալուց, — հարցրեց նա:

— Յես վախենում եյի... Տիրուրցին չի
յերևում քաղաքում:

— Հա՞... իսկ յես բոլորովին ուրիշ բան
եյի յենթադրում... կարծում եյի, վոր դու
արդեն ձանձրացել ես:

— Վո՛չ, վո՛չ... Յես, ախպե՛ր ջան, իս-
կույն կվազեմ աշնտեղ, — շտապեցի յես, —
նույնիսկ խնձորները մոտս են:

Խնձորի անուռը լսելով վալեկին արագ
հետ դարձավ դեպի ինձ, կարծես, ուղում եր
ինչ վոր բան ասել, բայց վոչինչ չասաց, այլ
միայն նայեց ինձ տարորինակ հայացքով:

— Վոչինչ, վոչինչ, — խուլս տվեց նա՝
տեսնելով, վոր յես իրեն եմ նայում սպասելով:
— Դիմիր ուղիղ դեպի սարը, իսկ յես այստեղ
ինչ վոր տեղ պիտի մտնեմ, դործ կա: Յես քեզ
ճանապարհին կհասնեմ:

Յես գնում եյի դանդաղ և շուտ-շուտ
հետ եյի նայում՝ սպասելով, վոր վալեկին
ինձ հասնի: Սակայն յես կարողացա բարձրա-
նալ սարը և արդեն մոտենում եյի մատուռին,
բայց նա դեռևս չեր յերևում: Յես կանգ առա
տարակուսանքով — իմ առաջ տարածվում եր
գերեզմանոցը՝ ամայի և լուռ, առանց վորևե
կյանքի նշույլների: Միայն ճնձղուկներն
եյին ճուղղում ազատության մեջ, և թխկենու,
ցախակեռասի և շեփորուկի խիտ թիւերն եյին,
մատուռի հարավային պատին սղմվելով, ինչ-

վոր բանի մասին մեղմ չնշում՝ փարթամորեն
աճած իրենց մուխ սաղարթներով:

Յես շուրջս նայեցի: Ո՞ւր գնալ այժմ: Ակ-
ներե եր, պետք եր սպասել վալեկին: Իսկ
մինչ այդ յես սկսեցի շրջել գերեզմանների մի-
ջև և պարապությունից գննել շիրիմները՝ աշ-
խատելով կարգալ մամռակալած գերեզմա-
նաքարերի ջնջված մակագրերը: Այսպիսով,
գերեզմանից գերեզման թափառելով՝ յես
հանդիպեցի մի կիսավեր ընդարձակ դամ-
բարանի: Նրա տանիքը, վոր վայր եյին նե-
տել, կամ հողմերն եյին պոկել, ընկած եր հենց
այստեղ: Հետաքրքրությունից յես պատին
հենեցի հին խաչը և բարձրանալով նրա վրա՝
նայեցի ներսը: Դամբարանը դատարկ եր. մի-
այն հատակի մեջտեղում՝ անցքի մեջ, ամրաց-
ված եր պատուհանի շրջանակ իր ապակինե-
րով, և այդ ապակիների միջով իր յերախն
եր բաց անում ընդհատակյա մռայլ դատար-
կությունը:

Հանկարծ յերևաց հեացող և հոգնած վա-
լեկը, վոր վազում եր սարն ի վեր: Նրա ձեռ-
քին կար մի մեծ հրեական բուլկի, ծոցերն ինչ
վոր բանից ուռած եյին, դեմքի վրայով հո-
սում եյին քրտինքի կաթիլներ:

— Մ՛, — բացականչեց նա նկատելով ինձ, —
ահա՛, թե վո՞րտեղ ես դու: Յեթե Տիրուրցին
քեզ այստեղ տեսներ, այ թե կբարկանա՞ր:
Ե, այժմ արդեն վոչինչ չի կարելի անել... Յես

գիտեմ, դու լավ տղա յես և վոչ վոքի չես պատմի, թե ի՞նչպես ենք մենք ապրում: Գրեանք մեզ մոտ:

— Իսկ վո՞րտեղ ե այդ, հեռո՞ւ յե, — հարցրի յես:

— Այ, իսկույն կտեսնես: Հետևի՛ր ինձ:

Նա ճեղքեց ցախակեռասի և շեփորուկի թփերը և ծածկվեց մատուռի պատի տակի կանաչների մեջ. յես հետևեցի նրան և հայտնվեցի մի խիստ տրորված, փափկացած հրապարակում, վորն, ամեն կողմից ծածկված եր կանաչներով: Թխկենիների բների միջև, գետնին յես նկատեցի բավականին խոշոր մի անցք՝ դեպի ցած տանող հողե սանդուղքներով: Վալեկն սկսեց իջնել այդ սանդուղքներով՝ հրավիրելով ինձ, և մի քանի վայրկյան հետո մենք յերկուսով հայտնվեցինք մթուշիան մեջ, գետնի տակ: Ձեռքս բռնելով վալեկն առաջնորդեց ինձ ինչ վոր նեղ և խոնավ միջանցքով. անմիջապես աջ թեքվելով՝ հանկարծ մտանք ընդհատակյա մի ընդարձակ խորշ:

Յես կանգ առա մուտքի առաջ՝ ապշահար այն աներևակայելի տեսարանից, վոր բացվեց իմ առաջ: Վերևից թափանցում եյին լույսի յերկու հոսանք, վորոնք գետնախորշի մութ ֆոնի վրա աչքի եյին ընկնում՝ լուսա-

վոր շերտեր կազմելով: Այդ լույսը թափանցում եր յերկու պատուհաններից, վորոնցից մեկը գտնվում եր վերոհիշյալ դամբարանի հատակին, մյուսը՝ նրանից քիչ հեռու, հավանաբար շինված եր հետագայում: Արևի ճառագայթներն այստեղ թափանցում եյին վոչ անմիջականորեն՝ ուղղակի, այլ նախ ե առաջ ընկնում եյին հին դամբարանի պատերին, վորոնց անդրադարձումը նոր միայն հասնում եր այստեղ. պատերը կառուցված եյին դորշ քարերից: Խոշոր, հաստ, սյունաձև պատերը խիտ զանգվածներով բարձրանում եյին ցածից և, տարածելով բոլոր կողմերն իրենց աղեղները վերևում ամուր կերպով միանում եյին՝ կազմելով կամարաձև առաստաղ: Հատակին, լուսավորված տարածություններում, նստած եյին մարդկային յերկու կերպարանք: Ծերունին՝ պրոֆեսորը (ամբոցից վտարվածներից մեկը, վորը մեր քաղաքում հայտնի յեր «պրոֆեսոր» անվամբ), գլուխը կախած և ինչ վոր մթմթալով, ասեղով փշիորում եր իր ցնցոտիները: Մեր ներս մտնելիս, նա գլուխն անգամ չբարձրացրեց, և յեթե չլինեյին նրա ձեռքի թեթև շարժումները, ապա այդ դորշ կերպարանքը կարելի յեր ֆանտաստիկ քարե արձանի տեղ դնել: Մյուս պատուհանի տակ, մի կույտ ծաղիկներ առաջին, նստել եր Մարուսյան և, իր սովորության համաձայն, ծաղիկներն եր ջոկջկում: Լույսի հոսանքն ընկել եր

նրա խարտյաչ փոքրիկ գլխին և լույսով վռնողել այն ամբողջությամբ: Բայց, չնայած դրան, նա գորշ քարերի Փռնի վրա հաղիվ եր նշմարվում վորպես տարրինակ, փոքրիկ, մշուշային մի կետ, վորը թվում եր, ահա, ահա հհաղվի և կանհայտանա: Նայելով աղջկան՝ յես սկսեալ հիշեցի Վալեկի խոսքերը «գորշ քարերի» մասին, վորոնք ծծում են Մարուսյայից նրա կենսութախությունը, և սնահավատ վախի մի զգացմունք ներս սողոսկեց իմ սիրտը: Ինձ թվաց, թե այդ գետնախորշն ամենայն ուշադրությամբ հետեւում է իր գործին:

— Վալեկը, — մեղմորեն ուրախացավ Մարուսյան՝ տեսնելով յեղբորը:

Իսկ յերբ նկատեց ինձ, նրա աչքերում փայլեց մի թույլ կայծ:

Յես հանձնեցի նրան ինձ հետ բերած խնձորները, իսկ Վալեկը, կտրելով բուլկին, կեսը տվեց նրան, իսկ մյուս կեսը տարավ պրոֆեսորին: Յես շարունակ շարժվում եյի, կարծես, այդ գորշ կամարները ճնշում եյին ինձ:

— Գնանք... գնանք այստեղից, — հրեցի յես Վալեկին:

— Դուրս բեր նրան...:

— Մարուսյա՛, գնանք վերև, — կանչեց Վալեկը քրոջը:

Յեմ մենք յերեքով դուրս յեկանք գետնա-

խորշից: Վալեկը սովորականից ավելի յեր տխուր և լռակյաց:

— Դու բուլկի գնելու համար մնացիր քաղաքում, — հարցրի յես նրան:

— Գնելո՞ւ, — հեղնանքով ժպտաց Վալեկը, — իսկ վորտեղից ե ինձ փող:

— Հապա ի՞նչպես... խնդրելո՞վ ձեռք բերիր:

— Ինչպես չե, կստանաս խնդրվելով... Ով կտա ինձ... Վո՛չ սիրելի՛ս: Յես չուկայում, թուրքի հրեուհի Սուրայի թաբաղից: Նա չնկատեց...

Նա այս ասաց սովորական տոնով, գետնին փռված, ձեռքերը գլխի տակ ծալած: Յես բարձրացա արմունկիս վրա և նայեցի նրան:

— Ուրեմն դու... գողացա՞ր:

— Այո՛:

Յես նորից տարածվեցի խոտերի վրա. մի բույս մենք լուռ պառկած եյինք:

— Գողանալը լավ բան չե, — ասացի յես այնուհետև, տխուր մտատանջության մեջ:

— Մերոնք բոլորը գնացել եյին... Մարուսյան լաց եր լինում, վորովհետև քաղցած եր...

— Այո՛... քաղցած եյի, — աղիողորմ անկեղծությամբ կրկնեց աղջիկը:

Յես դեռ չգիտեյի, ի՞նչ ասել եր քաղց, բայց աղջկա վերջին խոսքերից սիրտս ճմլվեց, և յես նայեցի իմ բարեկամներին այնպես,

կարծես, առաջին անգամ եյի տեսնում: Վա-
րկն առաջվա պես պառկել էր խոտերի վրա և
հետևում էր յերկնքում ճախրող բաղեյին. նա
այլևս ինձ չէր ներշնչում նախկին անսահման
հարգանքը, իսկ յերբ հայացքս ընկնում էր
Մարուսյայի վրա, վորը յերկու ձեռքով բռն-
նել էր բուլիու կտորը, սիրտս մղկատում էր:

— Իսկ ինչո՞ւ, — ասացի յես, ուժ գործ
դնելով, — ինչո՞ւ դու ինձ վռչինչ չասացիր
այդ մասին:

Յես հենց ուզում ել եյի ասել, բայց հե-
տո փոշմանեցի, չե՞ վոր դու սեփական փող
չունես:

— Ե, հետո՛ ինչ, յես տանի՛ց կվերցնեյի
բուլիլիներ:

— Ինչպե՞ս... ծածո՞ւկ...

— Այ... յո...

— Այդ կնշանակեր, վոր դու ել ես դողա-
նում:

— Յես... իմ սեփական հորից:

— Այդ ավելի՛ վատ, — համոզված ասաց
Վալեկը: — Յես իմ հորից յերբեք չեմ դողա-
նում:

— Դե, այդ դեպքում / յես կինդրեյի...
ինձ կտային...

— Ե, դուցե և կտային մի անգամ... բայց
հո չէր կարելի բոլոր մուրացկանների համար
պաշար տեսնել:

— Իսկ դուք մի՞թե... մուրացկան եք, —
հարցրի յես խորատակված ձայնով:

— Մուրացկա՛ն ենք, — դժկամությամբ
ընդհատեց Վալեկը:

Յես լռեցի և միքանի բոպեյից հետո սկսե-
ցի հրաժեշտ տալ:

— Դու արդեն դնո՞ւմ ես, — հարցրեց Վա-
լեկը:

— Այո, դնում եմ:

Յես հեռանում եյի, վորովհետև այդ որն
այլևս չէյի կարողանում բարեկամներիս հե-
խաղ անել առաջվա պես՝ անվրդով: Իմ մա-
քուր, մանկական կապվածությունն ինչ վոր
պղտորվել էր: Թեև իմ սերը դեպի Վալյոկն ու
Մարուսյան չէր պահպանել, բայց նրա հե-
խառնվել էր խղճահարության մի զորեղ զգա-
ցում, վորից սիրտս յերբեմն ճմլվում էր, մըղ-
կատում: Տանը յես չուտ պառկեցի: Գլուխս
թաղելով բարձի մեջ, յես դառնորեն լաց չեղա,
մինչև վոր բարերար քունն իր շնչով փարա-
տեց իմ խոր վիշտը:

Գլուխ VI

ՀԱՆԴԵՍ Ե ԳԱԼԻՍ ՊԱՆ ՏԻՓՈՐՅՈՒՆ

— Բա՛րե: Իսկ յես արդեն կարծում եյի,
վոր դու այլևս չես գա. — այսպես ընդունեց
ինձ Վալեկը, յերբ հետևյալ որը յես նորից
հայտնվեցի սարի վրա:

Յես հասկացա, ինչու նա այդ ասաց:

— Վո՛չ, յես... յես միշտ կզամ ձեզ մոտ, —

պատասխանեցի յես վճռական յեղանակով,
վորպէսզի մի անգամ ընդմիջտ վերջ տամ այս
հարցին:

Վալեկը նկատելիորեն ուրախացավ, և
մենք յերկուսով մեզ ավելի ազատ զգացինք ու
ձեռնարկեցինք կառուցելու մի հնարագետ
թակարտ ճնճողուկներ վորսալու, վորի համար
անհրաժեշտ թելերը յես հետս բերել էյի: Թելի
ծայրը մենք տվինք Մարուսյայի ձեռքը, և
յերբ անզգուշ ճնճողուկը, հրապուրվելով հա-
տիկներէց, անհոգորին ցատկում եր թակարդի
մեջ, Մարուսյան ձգում եր թելը, կափարիչը
չրխկալով փակում եր թռչնակին, և մենք ան-
միջապէս ել բաց էյինք թողնում նրան:

Մինչ այդ կեսորովա մոտ յերկինքը մռայլ-
վեց, սև թուխպերը ծածկեցին յերկնքի յերեսը
և ամպի գոռոցների, ճայթյունների հետ միա-
տեղ սկսեց աղմկել տեղատարաւ անձրեւը:
Սկզբում յես ամենեւին չէյի ուզում իջնել գետ-
նախորը, բայց հետո, մտածելով, վոր Վա-
լեկն ու Մարուսյան մշտապէս այնտեղ են ապ-
րում, յես հաղթահարեցի իմ մեջ տհաճու-
թյան զգացմունքը և նրանց հետ միասին գնա-
ցի այնտեղ: Գետնախորչում մութն եր և խա-
ղաղ. լսվում եր, թե ինչպէս այնտեղ, վերևում
փոփոխակի ուժգնությամբ վորոտում էյին
փոթորկի խուլ ճայթյունները, կարծես, մեկն
անցնում եր հսկայական մի սայլով փողոցի
սալարկով:

Մի քանի րոպէյից յես ընտելացա գետ-
նախորչին, և մենք ուրախ ունկնդրում էյինք,
թե ինչպէս եր յերկինքն ընդունում տեղատա-
րաւի հորդացած առունները: Դղրդյունը,
կարկաչյունը և հաճախակի ճայթյունները
լարեցին մեր ջղերը, առաջ բերեցին աշխուժա-
ցում, վորը յելք եր պահանջում:

—Յեկեք աչքակապուկի խաղանք, — ա-
ռաջարկեցի յես:

Իմ աչքերը կապեցին. լսվում եր Մարու-
սյայի կրկնվող ծիծաղի թույլ ձայնը, և նա իր
վոչ քյուրաչարժ վոտիկներով շրպպացնում եր
քարե հատակին. իսկ յես այնպէս էյի ձևա-
նում, թե չեմ կարողանում բռնել նրան. մեկ
եւ հանկարծ դիպա ինչ վոր մեկի թաց կեր-
պարանքին և նույն րոպէյին զգացի, ինչպէս
մեկը վոտքիցս բռնեց: Ուժեղ ձեռքը բարձրաց-
րեց ինձ հատակից, և յես գլխիվայր կախ-
վեցի ողի մեջ: Աչքերիս կապն ընկավ ցած:
Տիրուրցին, վորը թրջված ու զայրացած
ավելի ստորտոփելի յեր թվում նաև այն պատ-
ճառով, վոր յես նրան նայում էյի վարից վեր,
բռնել եր իմ վոտքերից և վայրենաբար վորո-
րում եր բիբերը:

— Այս ինչ նոր բան ե, հա՞, — խստու-
թյամբ հարցրեց նա, նայելով Վալեկին: —
Ինչպէս տեսնում եմ, դուք այստեղ ժամանակն
ուրախ եք անցկացնում... հաճելի ընկերակ-
ցություն եք ձեռք բերել:

— Բա՛ց թողեք ինձ, — խրխուացնում է յի՜յեա՝ դարձանալով, վոր այդպիսի անբնական դրուժյամբ ել այնուամենայնիվ կարողանում եմ խոսել, բայց պան Տիրուրցիի ձեռքն ավելի ևս ուժգին սկսեց սեղմել իմ վոտքը:

— Պատասխա՛ն տուր, — սպառնալիորեն դարձավ նա նորից Վալեկին, վորն այդ դրժվարին կացության մեջ կանգնել եր, յերկու մատները բերանը կոխած՝ կարծես, ապացույց այն բանի, վոր վոչ մի ասելիք չունի: Յես միայն նկատեցի, վոր նա մեծ կարեկցությամբ և հետևում իմ դժբախտ կերպարանքին, վորը ճոճանակի նման ճոճվում եր տարածության մեջ:

Պան Տիրուրցին բարձրացրեց ինձ և նայեց դեմքիս:

— Եհե՛հե՛, պան դատավորն ե, յեթե աչքերս ինչ չեն խարում... այդ ինչո՞ւ յեք բարեհաճել չնորհ բերել այստեղ:

— Բա՛ց թող, — արտասանեցի յես համառորեն: — Անմիջապես բաց թող, — և միաժամանակ բնազդաբար մի շարժում կատարեցի՝ ցանկանալով, կարծես, վոտքս խփել գետին, բայց դրանից միայն մարմինս ոգի մեջ ցընցվեց:

Տիրուրցին քրքջաց:

— Ոհո՛հո՛հո՛, պան դատավորը բարեհաճում ե բարկանալու... Ե՛հ, դու դեռ ինձ չես ճանաչում: Յես Տիրուրցին եմ: Այ, յես կախ

կանեմ քեզ կրակի վրա և կխորովեմ՝ ինչպես խոճկոր:

Վալեկի հուսահատ տեսքը, կարծես, հաստատում եր այդպիսի վողբալի վախճանի հնարավորության հավանականությունը: Բարեբախտաբար ոգնության հասավ Մարուսյան:

— Մի՛ վախեցիր, Վասյա՛, մի՛ վախեցիր, — խրախուսեց նա ինձ՝ կիպ մոտենալով Տիրուրցիի վոտներին: — Նա յերբեք տղաներին կրակի վրա չի խորովում... այդ ճիշտ չի:

Տիրուրցին արագ շարժումով շուռ տվեց ինձ և վոտքի կանգնեցրեց. այստեղ քիչ մնաց յես վայր ընկնելի, վորովհետև գլուխս պտտվեց, բայց նա պահեց ինձ ձեռքով և ապա, նրսալով փայտյա կոճղի վրա, կանգնեցրեց ինձ ծնկների միջև:

— Յեվ ինչպես ես դու այստեղ ընկել, — շարունակեց նա հարցաքննել: — Վաղո՞ւց ե... ասա՛, — դիմեց նա Վալեկին, քանի վոր յես վոչինչ չեյի պատասխանում:

— Վաղուց, — պատասխանեց նա:

Ինչքա՞ն ժամանակ ե:

— Տաս ուր:

— Ոհո՛հ, տա՛ս ուր, — կրկնեց նա՝ շրջելով ինձ դեպի իր կողմը: — Տաս ուրը մեծ ժամանակ ե: Յեվ դու մինչև հիմա վոչ վոքին դեռ չես շաղակրատել՝ թե ո՞ւր ես հաճախում:

— Վոչ վոքի:

— Ճշմարի՞տ:

— Վոչ վոքի, — կրկնեցի յես:

— Bene!) զովելի յե... կարելի յե հույս ունենալ, վոր չես հայտնի և այսուհետև: Ասենք, յես քեզ միշտ ել համարել եմ կարգին աղա՝ փողոցներում քեզ հանդիպելով: Իսկա-կան «փողոցային»՝ թեև դատավոր... Իսկ մեզ դատեալու յես, հը՞, ասա՛, տեսնենք:

Նա խոսում եր բավականին բարեսիրտ տոնով, բայց և այնպես յես ինձ դուռն ելի խորը վիրավորված, ուստի պատասխանեցի զայրացած:

— Յես ամենեկին ել դատավոր չեմ: Յես Վասյան եմ:

— Մեկը մյուսին չի խանդարում. Վասյան նույնպես կարող ե դառնալ դատավոր, յեթե վոչ այժմ, ապա՝ հետագայում: Քո հայրն ինձ ե դատում... Ե՛, դու ել յերբեկից կդատես... այ, նրան, — ցույց տվեց Տիրուր-ցին Վալեկին:

— Վալեկին չեմ դատի, — առարկեցի յես տիրուր: — Սո՛ւտ ե:

— Նա եղպես բան չի անի, — պաշտպան կանգնեց նաև Մարության, լիակատար վստա-հույթյամբ հետ մղելով ինձնից այդպիսի սոս-կալի կասկածանքը:

1) Կատինական բառ ե, կնշանակե՛լով, լավ ե:

Աղջիկը վստահորեն աղմկեց Տիրուրցի վտոներին, իսկ նա իր ջլուտ ձեռքերով փա-ղաքշորեն սկսեց շոյել Մարությայի չեկ մա-զերը:

— Ե՛հ, դու այդ վաղորոք մի ասիր, — ա-ռաց այդ տարորինակ մարդը մտահոգ, դիմե-լով ինձ այնպիսի տոնով, կարծես, խոսում եր չափահաս մարդու հետ: — Յուրաքանչյուրն ընթանում ե յուր ուղիով. ո՞վ դիտե, զույցե և լավ ե, վոր քո ճանապարհն անցնում ե մերի լավ: Քեզ համա՛ր ե լավ, բարեկա՛մ, վո-վրայով: Քեզ համա՛ր ե լավ, բարեկա՛մ, վո-րովհետե քո կրծքի տակ դտնվում ե մարդկա-յին սիրտ, և վոչ թե կարծր քար... հասկա-նում ես...

Յես վոչինչ չեյի հասկանում, բայց և այն-պես աչքերս սևեռել եյի այդ անսովոր մարդու յերեսին, վորի սուր հայացքը, կարծես, թա-փանցում եր իմ հոգին:

— Առայժմ այս մեկը լա՛վ հիշիր, — շարու-նակեց Տիրուրցին, — յեթե դու չաղակրատե-ս քո դատավորին կամ թեկուզ քո կողքով դեպի դաշտ թռչող թռչունին այն մասին, թե ի՞նչ տեսար դու այստեղ, ապա թող յես Տիրուրցի Դրաբը չլինեմ, յթե քեզ վոտքերիցդ կախ չը-տամ այս քարից և քեզնից ապուխտ չպատրաս-տեմ:

— Յես վոչ վոքի չեմ ասի... յես... կո-րելի՞ր յե դարձյալ դալ:

— Յե՛կ, թույլ եմ տալիս... Բայց պա-յ-

մանով: Յես արդեն քեզ ասացի ապուխտի մա-
սին: Հիշի՛ր...

Նա ինձ բաց թողեց և ինքը մեկնվեց պա-
տի մոտ դրված յերկար նստարանի վրա հոգ-
նած տեսքով:

— Վերցրո՛ւ, ահա, այն, — ցույց տվեց
Վալեկին մի մեծ զամբյուղ, վորը մտնելիս
թողել էր չեմքի մոտ, — և կրակ արա: Մենք
այսօր պետք է ճաշ յեփենք:

Այժմ այլևս նա այն մարդը չէր, վորը մի
բոպե առաջ վախեցնում էր ինձ, բիրերը վ յո-
րելով, և վոչ ել փողոցային խեղկատակը: Նա
կարգադրություններ էր անում, վորպես տան-
տեր և ընտանիքի գլխավոր, վորը վերադար-
ձել է աշխատանքից և հրամաններ է արձակում
անեցիներին:

Մենք Վալեկի հետ աշխուժով գործի ան-
ցանք: Վալեկը վառեց մարխը, և մենք միասին
դիմեցինք դեպի գետնախորշին կից խավոր
միջանցքը: Հավաքելով այնտեղից մի քանի
կտոր հին, կիսավուռ տախտակներ և նետելով
այն բուխարին, մենք կրակ արեցինք: Կես ժամ
հետո պտուկում սկսեց յեռալ ինչ վոր ապուր,
իսկ մինչև նրա յեփելը Վալեկը դրեց մի կերպ
կպցրած-սարքած յեռոտանի սեղանի վրա թա-
վան, վորի մեջ առապակած մսի կտորներից
բարձրանում էր գոլորշին:

Տիրուրցին վեր կացավ:

— Պատրա՞ստ ե, — հարցրեց նա: — Յե՛վ

հիանալի յե: Նստի՛ր մեզ հետ, տղա՛, դու
վաստակեցիր քո ճաշը... Domine—¹⁾ դռնեց
նա պրոֆեսորին, — դեն դցիր ասեղը, մոտե-
ցիր սեղանին:

— Իսկույն, — ցածր պատասխանեց ծերու-
նին, ասեղը խրեց իր ցնցոտիների մեջ և ան-
տարբեր, սառած հայացքով նստեց փայտյա
կոճղի վրա:

Տիրուրցին Մարուսյային ձեռքերի վրա
յեր առել: Նա և Վալեկն ուտում էին աղա-
հորեն, վորը պարզ ցույց էր տալիս, թե մսե-
կերակուրը նրանց համար չտեսնված ճոխու-
թյուն էր: Մարուսյան լիզում էր իր մատիկ-
ները: Տիրուրցին ուտում էր ընդհատումներով
և մերթ ընդ մերթ դիմում էր պրոֆեսորին իր
զրոյցներով:

Տարրերնակ, մշուշապատ խոսքերից յես
միայն այն հասկացա, վոր մեր ճաշը ձեռք էր
բերված վո՛չ բոլորովին սովորական ճանա-
պարհով: Յես չհամբերեցի և հարցրի:
— Ինչպե՞ս: Դուք այն վերցրել եք...

ինքնե՛րդ:

— Տղա՛, դու գուրկ չես սրամտությու-
նից, — նկատեց ինձ Տիրուրցին, — բայց և այն-
պես դեռ հիմար ես և շատ բան չես հասկա-
նում: Բայց, ա՛յ, նա հասկանում է. ասա՛,
Մարո՛ւսյա ջան, լա՞վ եմ արել արդյո՞ք, վոր
քեզ տապակած միս եմ բերել:

1) Լատինական բառ է. նշանակում է՝ տեր, պարոն:

— Լավ, — պատասխանեց աղջիկը՝ թեթե-
փակի փայլեցնելով իր փերուզյա աչքերը: —
Մարուսյան սոված եր:

Այդ որը, իրիկնադեմին, յես մշուշապատ
գլխով, մտախոհ վերադառնում էյի տուն: Տի-
բուրցիի տարորինակ խոսքերը վոչ մի բոպե
չկարողացան տատանել իմ մեջ այն համոզ-
մունքը, վոր գողանալը վատ բան է: Ընդհա-
կառակը, այն հիվանդագին ապրումները, վոր
յես ունեյի, ավելի ուժեղացան: Մուրացկան-
ներ... գողեր... տո՛ւն չունեն... յես նույն-
իսկ զգում էյի, ինչպես հոգուս խորքից բարձ-
րանում է արհամարհանքի կսկիծը դեպի իմ
փոքրիկ բարեկամները: Բայց յերբ հիշում էյի,
թե ինչպես էյին ուրախացել Վալեկին, և Մա-
րուսյան տապակած մսի համար և իրենց մատ-
ներն էյին լստում, խղճաճորությունը՝
նրանց հանդեպ, ուժեղանում եր, և կարվա-
ծությունն էլ չեր անհետանում:

Մեր պարտիզից մութ ծառուղիում յես
անակնկալ կերպով հանդիպեցի հորս: Նա
սովորականի պես տիրությամբ հետ ու առաջ
եր քայլում: Յերբ վոր յես հայտնվեցի նրա
կողքին, նա ուսիցս բռնեց:

— Նդ վո՞րանդից:

— Յես... զրոսնում էյի...

Նա սեվեռուն հայացքով նայեց ինձ, ձեռ-
քը թափ տվեց և դարձյալ սկսեց քայլել ծա-

ռուղիով: Յես խարում էյի կյանքումս, դրե-
թե, առաջին անգամ:

Յես սարսափում էյի այն մտքից, վոր
հայրս յերբևե կիմանա իմ ծանոթությունը
գետնախորշի յերեսանների հետ, և յես չեմ
կարող խոստովանվել նրան այդ այնպես, վոր
գավաճանած չլինեմ իմ ընկերներին: Իսկ
գավաճանել Վալեկին և Մարուսյային՝ յես
ընդունակ չեյի: Յեթե տված խոսքս դրժեյի,
ասլա, անկասկած, հանդիպելիս ամոթից գլու-
խըս վեր բրձրացնել չպիտի կրողանայի:

Գլուխ VII

Ա Շ Ն Ա Ն Ը

Աշունը մոտենում եր: Դաշտում յեռում
եր հունձը, ծառերի տերևներն սկսել էյին
դեղնել: Դրա հետ միասին մեր Մարուսյան
սկսել եր հաճախակի հիվանդանալ: Նա վոչ
մի բանից չեր դանդաղում, բայց շարունակ
նհհարում եր: Դեմքն ավելի և ավելի յեր
դժգունանում, աչքերը խավարում էյին, կո-
պերը դժվարությամբ էյին բացվում:

Այժմ յես սարն էյի գալիս առանց վորևե
մեկից քաշվելու: Յես բոլորովին ընտելացել
էյի Տիբուրցիին և սարի վրա դարձել էյի տա-
նու մարդ:

— Դու յերևելի տղա յես և հավանաբար
յերբևեցե նույնպես գիտնական կդառնա՝ ինձ-
նից վ չ պակաս, — ասում եր յերբեմն պան
Տիբուրցին:

Այսուհետև ավելի յեր իր իրավունքներն մեջ
մտնում: Յերկինքն ավելի հաճախ եր ծածկ-
վում թուխպերով, չըջակայքը թաղվում եր
մառախլապատ աղջամուղջի մեջ. հորդ անձ-
րեւ խշշալով թափվում եր գետին և առաջաց-
նում ընդերկրյա խորշերում միապաղաղ և
ախուր դղրդյուն:

Ինձ մեծ դժվարությամբ եր հաջողվում
այդպիսի յեղանակներին տնից ծլկվել. ասենք,
յես աշխատում եյի միայն տնից անկատելիո-
րեն դուրս գալ. իսկ յերբ վերադառնում եյի
տուն ամբողջովին թրջված, ինքս եյի չորերս
փռում բուխարիկի դիմաց և խոնարհու-
թյամբ անկողին եյի մտնում՝ փիլիսոփայո-
րեն տանելով դայակներն և աղախիններն
կարկտի նման թափվող հանդիմանություն-
ները:

Սմեն անգամ իմ ընկերներն մոտ գալիս,
յես նկատում եյի, վոր Մարուսյան ավելի և
ավելի յե հյուսիս: Այժմ արդեն նա բոլորո-
վին բաց ոդ չեր դուրս գալիս, և գորշ քարը՝
գետնախորշի մոայլ, լուռ հրեչն անդուլ շա-
րունակում եր իր սոսկալի աշխատանքը՝ ծը-
ծում եր փոքրիկ մարմնիկի կյանքը: Աղջկին
իր ժամանակի մեծ մասն անց եր կացնում
այժմ անկողնում, և յես ու վալեկը գործ ե-
յինք դնում մեր ամբողջ հմտությունը, վոր
կարողանայինք նրան զբաղեցնել, զվարճաց-
նել, դուրս կորզել նրանից թույլ ծիծաղի
մեղմ հնչյուններ:

Այժմ, յերբ յես վերջնականապես ընտե-
լացել եյի «վատ հասարակությանը», Մարու-
սյայի տխուր հայացքը դարձել եր ինձ հա-
մար, գրեթե, նույնքան թանկագին, վորքան
քրոջ ժպիտը. այստեղ վոչ վոր ինձ շարու-
նակ ի ցույց չեր դնում իմ փչացածությունը,
այստեղ չկար մըթմըթան դայակ. այստեղ
յես պիտանի եյի. յես զգում եյի, վոր ամեն
անգամ իմ այստեղ հայտնվելը աղջկա այտե-
րին առաջ երբերում աշխուժության կարմրու-
թյուն: Վալեկն ինձ գրկում եր՝ վորպես յեղ-
րոր, և նույնիսկ Տիրուբյին ժամանակ տու ժա-
մանակ մեր յերեքի վրա նայում եր ինչ վոր
տարորինակ աչքերով, վորոնց մեջ ինչ վոր
բան եր առկայծում՝ կարծես, արցունք:

Մի վորոշ ժամանակով յերկինքը նորից
պարզեց. նրա վրայից անհետացան թուխպե-
րը, և չորացող յերկրի վրա վերահաս ձմեռ-
վանից առաջ վերջին անգամ սկսեցին փայլել
արև որեր:

Մենք ամեն որ Մարուսյային դուրս եյինք
երբում վերև, և այստեղ նա, կարծես, աշխու-
րեւում վերև, և այստեղ նա, կարծես, աշխու-
րեւում եր. աղջկիւ շուրջն եր նայում լայն
ժանում եր. աղջկիւ շուրջն եր նայում լայն
բաց արած աչքերով, այտերը շառագունում
եյին. թվում եր, վոր քամին չոյելով նրան իր
զով, կենսատու հոսանքով նրան ներարկում
եր մի մասնիկը այն կյանքի, վորը հափշտա-
կել եյին գետնախորշի գորշ քարերը: Բայց
այդ յերկար չճարուհեւից:

Մինչ այդ, իմ գլխին նույնպես սկսեցին թուլասեր կուտակվել:

Մի անգամ, յերբ յես սովորականի նման առավոտյան անցնում եյի պարտեզի ծառուղիներով, տեսա նրանցից մեկում հորս, իսկ նրա կողքին՝ ամբողջի ծեր Յանուշին: Ծերունին քծնանքով դուրս եր տալիս և ինչ վոր բան եր ասում, իսկ հայրս կանգնել եր մոռալ տեսքով և նրա ճակատին սուր կերպով նկատելի եյին անհամբեր բարկության կնճիռներ: Վերջապես նա ձեռքը մեկնեց, կարծես, Յանուշին իջնաապարհից հեռացնել ցանկանալով, և ասաց.

— Հեռացե՛ք: Դուք պարզապես մի ծեր բամբասող եք:

Յես սարսափելի չեյի սիրում ամբողջի այդ ծեր բվեճին, և այժմ իմ սիրտը, սարսռաց ծանր նախազգացումից: Յես հասկացա, վոր իմ լսած խոսակցությունը վերաբերում եր իմ բարեկամներին, և կարող եր պատահել՝ նաև ինձ:

Տիրուրցին, վորին յես պատմեցի այդ դեպքը, սարսափելի կերպով ծամաձուց դեմքը:

— Ո՛րֆ, տղա, ի՛նչ տհաճ նորություն ե այդ... Ո՛ր, անիծյա՛լ ծեր աղվես:

— Հայրս նրան վռնդեց, — նկատեցի յես իբրև մխիթարություն:

— Քո հայրը, տղա՛, բոլոր դատավորնե-

րից ամենալավն ե՛սկսած Սողոմոնից¹⁾... Նա հարկավոր չի համարում հալածել ծեր, անառամ գաղանին իր վերջին վորջից... Բայց, սիրելի՛ս, ինչպես բացատրել քեզ այդ... Քո հայրը ծառայում ե մի տիրոջ, վորի անունն ե՞ս¹⁾ որենք: Նա աչքեր և սիրտ ունի այնքան ժամանակ միայն, քանի դեռ որենք իր համար քնած ե դարակներում: Իսկ յերբ այդ տերն իջնի այնտեղից և ասի քո հորը՝ «հապա, դատավոր, ժամանակը չե՞ս արդյոք բռնել Տիրուրցի Դրարի, կամ ի՞նչպես են նրան այնտեղ կոչում՝ ոճիքից», այդ մոմենտից դատավորն անմիջապես փակում ե իր սիրտը կողպեքով, և այն ժամանակ նրա թաթերն այնքան ուժեղ են, վոր ավելի շուտ աշխարհը շուռ կղա, քան պան Տիրուրցին դուրս պրծնի նրա ձեռքերից... Հասկանո՞ւմ ես, դու, աղա՛... Յե՛վ այդ բանի համար թե՛ յես, թե՛ բոլորն ավելի շատ ենք հարգում քո հորը, վորովհետև նա իր տիրոջ հավատարիմ ծառան ե, իսկ այդպիսի մարդիկ հազվադեպ են: Յեթե որենք ի բոլոր ծառայողներն այդպիսին լինեյին, որենք կարող եր իր համար հանդիստ քնել իր դարակներում և յերբեք չարթնանալ...

Վերջին բառերն արտասանելով, Տիրուրցին վեր կացավ, իր գիրկն առավ Մարուսյա-

1) Հրեաների թագավորը, վորն իմաստունի հռչակ եր ստացել:

յին և նրա հետ հեռացաւ դեպի հեռավոր տն-
կունն ու սկսեց համբուրել նրան՝ կրծքին
սեղմելով նրա փոքրիկ կուրծքը: Իսկ յետ
մնացի տեղումս և այդ տարրերինակ խոսքերի
ազդեցութեան տակ յերկար ժամանակ մնացի
կանգնած միւսնույն դրութեան մեջ:

Պատիւ VIII

Տ Ի Կ Ն Ի Կ Ը

Պայծառ որերն անց կացան և Մարութեան
զարձակ վատացաւ: Նրան զբաղեցնելու նպա-
տակով գործ դրած մեր հնարամտութիւննե-
րին նա նայում եր անտարբեր՝ իր խոշոր, խա-
վարած և սառած աչքերով, և մենք վաղուց
արդեն չէինք լսել նրա ծիծաղը: Յես սկսե-
ցի դետնախորշը բերել իմ խաղալիքները,
բայց նրանք նույնպես զբաղեցնում էին աղ-
ջրկանը միայն կարճ ժամանակով: Այն ժամա-
նակ յետ վճռեցի դիմել իմ քույր Սոնյային:
Սոնյան ուներ վառ գույներով նկարագար-
դած յերեսով և վուշե փարթամ մազերով մի
մեծ տիկնիկ, վորը նվիրել եր հանգուցյալ
մայրս: Այդ տիկնիկի հետ յետ մեծ հուսեր
էյի կապել, այդ պատճառով ել, քրոջս կանչե-
լով պարտեզի յեզրի ծառուղին՝ խնդրեցի տալ
ինձ այն ժամանակավորապես: Յես նրան այն-
պես թախանձագին խնդրեցի այդ, այնպես
վառ կերպով նկարագրեցի նրան խեղճ հիվանդ

աղջկանը, վորը յերեք չի ունեցել սեփական
խաղալիքներ, վոր Սոնյան, վորն սկզբում տիկ-
նիկն ալելի յեր սեղմում իրեն, հանձնեց այն
ինձ և խոստացաւ առաջիկա յերկու յերեք օրը
խաղալ ուրիշ խաղալիքներով:

Այդ հախճապակյա պնդած օրիորդի թո-
ղած տպավորութիւնը մեր հիվանդի վրա գե-
րազանցեց իմ բոլոր սպասելիքները:

Մարութեան, վորը խամբում եր՝ վորպես
ծաղիկն աշնանը, կարծես, հանկարծ նորից վե-
րակենդանացաւ: Նա այնպե՛ս ամուր եր գըր-
կում ինձ, այնպե՛ս բարձր եր հնչում նրա ծի-
ծաղը, յերբ նա զրուցում եր իր նոր ծան-թի
հետ... Փոքրիկ տիկնիկը համարյա հրաշք
գործեց: Մարութեան, վոր վաղուց արդեն ան-
կողնուց չէր բաժանվում, սկսեց ման գալ՝
քաշ տալով հետեւից իր շեկ աղջկանը, և յեր-
բեմն ել նույնիսկ վազում եր՝ առաջիմ նման
չըպապցնելով գետնին իր թույլ վոտները:

Դրա փոխարեն այդ տիկնիկն ինձ պատ-
ճառեց շատ անհանդիստ րոպեներ: Ամենից
առաջ, յերբ յետ այն ծոցս դրած տանում էյի,
քայլերս ուղղելով դեպի սարը, ճանապարհին
ինձ հանդիպեց ծեր Յանուշը, վորը յերկար
ժամանակ աչքերով ինձ հետեւում եր և գլուխն
որորում:

Այնուհետեւ, յերկու օր հետո, պառավ դա-
յալը նկատեց կորուստն ու սկսեց անկյուննե-
րը քրքրել՝ ամեն տեղ վորոնելով տիկնիկը:
Սոնյան աշխատում եր հանգստացնել նրան,

բայց իր միամիտ հավատարեցումներով՝ թե
իրեն տիկնիկ պետք չի, թե նա զրոսնելու յե
գնացել և շուտով կվերադառնա և այլն, միայն
տարակուսանք եր պատճառում աղախիններին
և կասկած ներշնչում, վոր այստեղ խոսքը
սովորական կորստի մասին չէ: Հայրս դեռ վո-
չինչ չգիտեր, բայց նրա մոտ նորից յեկավ Յա-
նուշը և այս անգամ ավելի մեծ զայրույթով
արտաքսվեց. բայց և այնպես, նույն որն և-
եթ հայրս, յերբ յես գիմում եյի դեպի պար-
տեզի ցանկապատը, կանգնեցրեց ինձ կես ճա-
նապարհին և պատվիրեց մնալ տանը: Հետե-
վյալ որը նույնը կրկնվեց և միայն չորս ու-
հետո յես առավորը վաղ վերկացա և ինձ
դուրս նետեցի ցանկապատից՝ քանի դեռ հայրս
քնած եր:

Սարի վրա գործերը վատ եյին: Մարու-
սյան նորից պառկել եր, և նրա դրությունը
վատթորացել եր: Նրա գեմքն այրվում եր մի
տարւր ընտիկ կարմրությամբ, շեկ մազերը
թափվել եյին բարձի վրա. նա վռնվորի չեր
ճանաչում: Նրա կողքին պառկած եր տիւրա-
հոջակ տիկնիկը՝ վարդադույն այտերով, հիւ-
մար, վայրեն աչքերով:

Յես Վալեկին հաղորդեցի իմ անհանգըս-
տությունը, և մենք վորոշեցինք, վոր անհրա-
ժեշտ ե տիկնիկը հետ տանել, մանավանդ,
վոր Մարուսյան այդ չի ել նկատի: Բայց մենք
սխալվում եյինք. հինգ վոր անդգա վիճակում
պառկած աղջկա ձեռքերից յես դուրս քաշեցի

տիկնիկը, նա աչքերը բաց արեց, նայեց իր
առաջ անորոշ հայացքով՝ կարծես, չտեսնելով
ինձ և չգիտակցելով, թե ի՞նչ ե կատարվում
իր հետ, և հանկարծ սկսեց լաց լինել ցածր,
մեղմաձայն, բայց միաժամանակ այնպես ու-
ղիողորմ, իսկ նրա նիհարած դեմքի վրա դա-
ռանցանքի քողի տակ ծածկված նշմարվեց խոր
վշտի այնպիսի արտահայտություն, վոր յես
ահաբեկված իսկույնեթ տիկնիկը դրեցի
նախկին տեղը: Աղջիկը ժպտաց, իրեն սղմեց
տիկնիկը և հանդստացավ: Յես հասկացա, վոր
ուզում եյի զրկել իմ փոքրիկ բարեկամին իր
կարճատե կյանքի առաջին և վերջին ուրա-
խությունից:

Վալեկը վախեցած ինձ նայեց:

— Ի՞նչ պետք ե անել այժմ, — հարցրեց նա
տխուր:

Տիրուրցին, վոր նստած եր նստարանի
վրա տխուր, նույնպես ինձ նայեց հար-
ցական հայացքով: Այդ պատճառով յես աչ-
խատեցի, վորքան հնարավոր եր, անհոգ կեր-
պարանք ընդունել և ասացի.

— Վոչինչ: Դայա՛կը հավանաբար արդեն
մոռացել ե:

Բայց պառավը չեր մոռացել: Յերբ յես
այդ անգամ վերադարձա տուն՝ ցանկապատի
մոտ դարձյալ հանդիպեց ինձ Յանուշը: Սոն-
յային յես դտա ախտասվալից աչքերով, իսկ
դայակն իմ վրա նետեց դայրացիւտ, ջախջա-
խիչ հայացք և ինչ վոր փնթփնջաց իր
տամ, լմմացնող բերանով:

Հայրս հարցրեց, թե ո՞ւր եյի գնացել և ուշադրությամբ լսելով սովորական պատասխանը, բավականացավ նրանով, վոր կրկնեց ինձ իր պատվերը՝ վոչ մի պայմանով չհեռանալ տնից առանց իր թույլտվության: Հրամանը կտրուկ եր և խիստ վճռական: Չհնազանդվել յես չեյի համարձակվի, բայց և սիրտ չեյի անում գիմել հորս՝ թույլտվություն խնդրելու:

Անցան չորս տաժանելի որեր: Յես տխուր տրտում ման եյի գալիս պարտիզում և անձկությամբ նայում սարի ուղղությամբ, սպասելով միևնույն ժամանակ այն փոթորիկին, վորը, հավաքվել եր իմ գլխին: Ի՞նչ եր լինելու՝ չգիտեյի, բայց սիրտս տխուր եր: Իմ ամբողջ կյանքում դեռ վոչվոք ինձ չեր պատժել. հայրս վոչ միայն մատն անգամ չեր դիպցրել ինձ, այլև յես նրանից յերբեք մի խիստ խոսք չեյի լսել:

Այժմ ինձ տանջում եր ծանր նախազգացումը:

Վերջապես ինձ կանչեցին հորս մոտ՝ նրա առանձնասենյակը: Յես ներս մտա և անհամարձակությամբ կանգնեցի չեմքի մոտ: Պատուհանից ներս եր թափանցել աշնանային տրտուր արևը: Հայրս նստել եր իր բազկաթոռին, մորս պատկերի առաջ և չեր շրջվում դեպի ինձ: Յես լսում եյի սրտիս անհանգիստ դարկերը:

Բայց ահա նա հետ դարձավ: Յես բարձրացրի աչքերս նրա վրա և խիռւյն ել իջեցրի ցած: Հորս դեմքը թված ինձ սարսափելի: Անցավ մոտ կես րոպե, այդ ժամանակվա ընթացքում յես զգում եյի իմ վրա հառած նրա ծանր, անշարժ և ջախջախիչ հայացքը:

— Գրոջդ տիկնիկը դո՞ւ յես վերցրել:

Այդ բառերն հանկարծ տեղացին իմ գրք խին այնքան պարզ և խիստ, վոր յես ցնցվեցի:

— Այո, — պատասխանեցի յես ցածր:

— Իսկ դու գիտե՞ս, վոր այդ մորդ նվերն եր, վորը քեզ համար թանկ պետք ե լիներ վորպես սրբություն... Դու այն գողացե՞ր ես:

— Վո՛չ, — ասացի յես՝ գլուխս բարձրացնելով:

— Ինչպե՞ս թե վոչ, — ճշաց հանկարծ հայրս՝ դեն հրելով բազկաթոռը: — Դու գողացել ես այն և տարել... Ո՞ւմ ես տարել... Ասա՛:

Նա արագ մոտեցավ ինձ և իր ծանր ձեռքը դրեց ուսիս: Յես, մեծ ջանք գործ դնելով, բարձրացրի գլուխս և նայեցի վեր: Հորս դեմքը գունատ եր: Յես ամբողջովին կծկվեցի:

Հայրս ծանր շունչ քաշեց: Յես ավելի ևս կծկվեցի, դառն արցունքները այրում եյին այտերս: Յես սպասում եյի:

— Եհե՛հե՛... լավեց հանկարծ բաց պատուհանի հետևից Տիրուրցի կտրուկ ձայնը: — Յես տեսնում եմ, — չարունակեց Տիրուրցին

յերկու-յերեք վարկյանից հետո սենյակ մըտ-
նելով, — տեսնում եմ իմ փոքրիկ բարեկամին
դժվար կացության մեջ:

Հայրս դիմավորեց նրան մռայլ, սպառնա-
լից հայացքով, բայց Տիրուրցին տարավ այդ
հայացքը անվրդով: Նա լուրջ էր, չէր կոտոր-
տվում. նրա աչքերը նայում էին ինչպիսի ար-
տակարգ տխրությամբ:

— Պա՛ն դատավոր, — սկսեց խոսել նա
մեղմ, — դուք արդարամիտ մարդ եք... աղատ
թողեք յերեսային: Վկա յե աստված, նա վատ
բան չի արել, և յեթե նրա սիրտը ցա-
վում է իմ տիկոր թշվառների համար, ապա,
յերգվում եմ աստվածամոր անունով, ավելի
լավ է, հրամայեցեք ինձ կախել, բայց յես չեմ
թողնի, վոր յերեսան տուժի դրա պատճա-
ռով: Ահա՛ քո տիկնիկը, տղա՛...

Նա բաց արեց կապոցը, այնտեղից հանեց
տիկնին:

Հորս ձեռքը, վորով բռնել էր ուսս, բաց-
վեց: Դեմքի վրա յերևաց զարմանք:

— Ի՞նչ է նշանակում այս, — հարցրեց նա
վերջասպես:

— Աղատ թողեք տղային, — իրկնեց Տի-
րուրցին և իր լայն ձեռքի ամուլ գործվանքով
սկսեց շոյել իմ կախ գցած գլուխը: — Դուք
սպառնալիքներով նրանից վոչինչ չեք իմանա,
մինչդեռ յես հաճույքով կպատմեմ ձեզ բոլո-
րը, ինչ վոր դուք ցանկանում եք իմանալ...
Պա՛ն դատավոր, անցնենք մյուս սենյակը:

Յես շարունակում էյի կանգնած մնալ միև-
նույն տեղում, յերբ առանձնասենյակի դուռը
բացվեց և յերկու խոսակիցները ներս մտան:
Յես դարձյալ զգացի իմ գլխին ինչ վոր մեկի
ձեռքը և ցնցվեցի: Այդ իմ հոր ձեռքն էր, վոր
քնքշւթյամբ շոյում էր իմ մազերը:

Տիրուրցին ինձ գրկեց և հորս ներկայու-
թյամբ նստեցրեց ծնկներին:

— Արի՛ մեզ մոտ, — ասաց նա, — հայրդ
քեզ թույլ կտա հրաժեշտ տալ իմ աղջկանը:
Նա... նա մեռավ:

Տիրուրցիի ձայնը դողաց, նա տարորի-
նակ կերպով սկսեց թարթել աչքերը, բայց իս-
կույն վեր կացավ, կանգնեցրեց ինձ հատակի
վրա, ուղղվեց և արագ դուրս յեկավ սենյա-
կից:

Յես աչքերս հարցականորեն բարձրացրի
դեպի հայրս: Այժմ իմ առաջ կանգնած էր բո-
լորովին ուրիշ մարդ, և հենց այդ մարդու մեջ
յես տեսնում էյի ինչ վոր հարազատ բան, վո-
րն ապարդյուն կերպով փնտռում էյի նրա
մեջ մինչև այժմ: Նա նայում էր ինձ իր սո-
վորական թեթեմկի մշուշապատ հայացքով,
բայց այժմ այդ հայացքի մեջ զգացվում էյին
միայն մտախոհություն, քնքշության և,
վարժես, հարցմունք:

Յես վստահորեն վերցրի նրա ձեռքն ու ասացի.

— Ախր յես չեմ գողացել... Սոնյան ինքն
է տվել ինձ... Ժամանակավորապես...

— Ա—այո,—պատասխանեց նա մտադրաւ,—յես գիտեմ... Յես մեղավոր եմ քո առաջ, փոքրիկ, և դու կաշխատես յերբեկեցեմոռանալ այդ, այնպես չե՞:

Յես աշխուժով խլեցի նրա ձեռքը և սկսեցի համբուրել: Յես գիտեյի, վոր այժմ այլևս յերբեք նա ինձ չի նայի այն խիստ աչքերով, ինչպես նայում եր միքանի բոպե առաջ, և յերկար ժամանակ զսպված սերն սկսեց անարդեք դուրս ժայթքել՝ հեղեղի նման: Այժմ արդեն յես նրանից չեյի վախենում:

— Դու այժմ ինձ թույլ կտա՞ս գնալ սառը,—հարցրի յես՝ հանկարծ հիշելով Տիրուրցիի հրավերը:

— Ա—այո... գնա, գնա, փոքրիկ,—սիրալիր արտասանեց նա՝ դեռևս նույն տարակուսանք արտահայտող ձայնով:— Հա, ասենք, սպասիր... խնդրեմ, սպասիր մի քիչ, փոքրիկս:

Նա անցավ յուր ննջարանը և, մի բոպե հետո վերադառնալով այնտեղից՝ բուռն կոխեց մի քանի թղթադրամ:

— Հանձնիր այս... Տիրուրցիին... ասա, վոր յես խոնարհաբար խնդրում եմ վերցնել այս փողը... քո կողմից... Հասկացա՞ր... Այժմ գնա, փոքրիկ, խնդրեմ գնա:

Յես Տիրուրցիին հասա արդեն սարի վրա և հեմալով, կցկտուր կատարեցի հորս հանձնարարութիւնը:

— Խոնարհաբար խնդրում ե... հայ-

րըս...—և յես սկսեցի նրա բուռը կոխել հորտոված փողը: Յես նրա դեմքին չեյի նայում. Փողը նա վերցրեց:

Գետնախորշում, մութ անկյունում, նստաբանի վրա պառկած եր Մարուսյան: Մահ բուռը մանկական լսելիքի համար դեռևս չունի իր ամբողջական, բուն իմաստը. և միայն այժմ, այդ անկենդան դիակի առաջ դառն արցունքներն սկսեցին խեղդել ինձ: Իմ փոքրիկ բարեկամուհին պառկած եր լուրջ և տխուր, վշտահար, դուրս ընկած փոքրիկ դեմքով: Փակված աչքերը թեթևակի փոս եյին ընկել և ավելի եյին կապտել: Փոքրիկ բերանը կիսաբաց եր և ուներ մանկական վշտի արտահայտութիւն: Մեր արցունքներին Մարուսյան, կարծես, պատասխանում եր իր դեմքի այդ ծամածուլութիւններով:

Ինչ վոր մեկն անկյունում թխկթխկացրեւում եր կացինը՝ մատուռի տանիքից պոկոտած հին տախտակներից դադաղիկ պատրաստելով: Մարուսյային զարդարեցինք աչնանային ծաղիկներով:

Յ Ե Ջ Բ Ա Փ Ա Վ Ո Ւ Մ

Վերը նկարագրված դեպքերից հետո չուտով «վատ հասարակության» անդամները ցրվեցին դանադան կողմեր:

Տիրուրցին և Վալեկը բոլորովին անսպասելի կերպով անհայտացան, և վոչ վոք չի կարող ասել, թե դեպի ո՞ւր ուղևորվեցին նրա:

րանք, ճիշտ այնպես, ինչպես վոչ վոք չգիտեր, թե վո՞րտեղից եյին յեկել նրանք մեր քաղաքը:

Հին մատուռը շատ եր վնասվել ժամանակի ընթացքում: Սկզբում քանդվեց նրա տանիքը՝ ճղմելով գետնախորշի առաստաղը: Հետո մատուռի շուրջն սկսեցին առաջ գալ փլվածքներ, վորոնք նրան ավելի մռայլ տեսք տվին: Այժմ նրա մեջ ավելի բարձր ե հնչում քվերի կռինչը, իսկ գերեզմանների վրա, աշնանային գիշերներին բռնկվում են կապտավուն, չարագուշակ լույս արձակող կրակներ:

Միայն ցցավանդակով ցանկապատված մի շիրիմ յուրաքանչյուր գարնան ծածկվում եր թարմ կանաչով և գույնզգույն ծաղիկներով: Մենք՝ Սոնյայի, յերբեմն ել նույնիսկ հորս հետ այցելում եյինք այդ շիրիմը. մենք սիրում եյինք նստել այնտեղ, մեղմ սոսափող կեչու ստվերի տակ, յերբ մշուշի միջից հազիվ նշմարելիորեն փայլում եր քաղաքը: Այստեղ քրոջս հետ միասին մենք կարդում եյինք, մտածում, հաղորդում եյինք իրար մեր յերիտասարդական առաջին խոհերը, պատանեկական առաջին թևավոր և աղնիվ ծրագրերը:

Իսկ յերբ հասավ ժամանակը, յերբ մենք նույնպես պիտի թողնեյինք հայրենի խաղաղ քաղաքը, հենց այստեղ՝ փոքրիկ շիրիմի վրա, կյանքով ու հույսերով լի՝ մենք յերկուս առտասանեցինք մեր յերգման խոսքերը:

1885 թ.

Վ. Գ. ԿՈՐՈՆԵՆԿՈՅԻ «ԳԵՏՆԱԽՈՐՇԻ ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԸ» (բացատրական հոդված)

«Գետնախորշի յերեխաները» պատմվածքը պատկանում ե ականավոր ռուս գրող Վլադիմիր Գալակտիոնովիչ Կորոնենկոյի գրչին (ծնվել ե 1853 թվին, մեռել՝ 1921 թվին): Այդ պատմվածքը նա գրել ե 1885 թվին: Այդ ծանր և մռայլ ժամանակ եր: Գյուղացու թյունն աղքատանում եր, քանի վոր ճորտատիրական իրավունքների վերացումը հողի հարցը չեր լուծում. լավագույն հողերը թողնվում եյին կալվածատերերի տրամադրության տակ: Գյուղացիները գլխում եյին դեպի քաղաքները՝ աշխատանք վորոնելու: Քաղաքներում ազատ ձեռքեր միշտ ել շատ կային, և ներում ազատ ձեռքեր միշտ ել շատ կային, և այդ վատթարացում եր բանվորների վիճակը: 14, իսկ յերբեմն նույնիսկ 16-ժամյա բանվորական որ, վորդորմելի աշխատավարձ, կեղտոտ հանրակացարաններ, խոնավ նկուղներ ու անկյուններ՝ այսպես եյին բանվորների կյանքի պայմանները: Ինտելիգենցիայի լավագույն ներկայացուցիչները (գրողներ, ուսուցիչներ, բժիշկներ, և այլն) տեսնում եյին և հասկանում նրանց ծանր կացությունը և ձգտում եյին ոգնել նրանց: Բնական ե, վոր կալվածա-

տերերի և կապիտալիստների կառավարու-
թյունը ինտելիգենցիայի այդպիսի ներկայա-
ցուցիչներին համարում եր իր թշնամիները և
ամեն կերպ հալածում եր նրանց։ Այս բ-լորն
ինտելիգենցիայի շրջանում առաջ եյին բերում
դժգոհ, և թյուն, դեպի տիրող կորդերը և հա-
մակրանք՝ դեպի հարստահարվողներն ու թըշ-
վառները։ Ինտելիգենտ գրողներն իրենց գըր-
վածքներում արտահայտում եյին այդ տրա-
մադրությունները։ Այդպիսի գրողներից մեկն
եր և Կորոլենկոն։

Դեռևս ուսանող ժամանակ, տիրող կար-
գերի դեմ բողոքելու պատճառով, Կորոլենկոն
աքսորվում ե վյատկայի խուլ քաղաքներից
մեկը, իսկ այնուհետև ավելի հեռու՝ Սիրիբ,
Յակուտիայի հեռավոր մի փոքրիկ գյուղ՝ Ամ-
գա, Լենայի ափին։ Հենց Սիրիբում ել նա
սկսել ե գրել «Գետնախորշի յերեսաները»։

Պատմվածքը գրված ե հիշողությունների
ձևով անցյալի մասին, առաջին դեմքով։ «Մայ-
րս մեռավ, յերբ յես հինգ տարեկան եյի...»։
«Այն ավանը, վորտեղ մեմք ապրում եյիմք,
կոչվում եր Իշխանի Սալաթ...» և այլն։ Պատմ-
վածքի գործողության վայրը հարավ-արև-
մույան յերկրի աննշան քաղաքներից մեկն եր։
XVI—XVII դարերում այդ յերկիրը պատկա-
նում եր Լեհաստանին և միացվեց Ռուսաստա-
նին միայն XVIII դարի վերջին՝ 1793 թվին։
Այդ պատճառով ել նա դեռ յերկար ժամանակ
իր վրա կրում եր լեհական սոցիալական կար-

գերի հետքերը։ Լեհաստանի քաղաքական և
տնտեսական կարգերը XVI—XVII դարերում
ունեյին հետևյալ բնորոշ գծերը։ Գերագույն
իշխանությունը թույլ եր, յերկրի գլուխ եյին
անցել խոշոր հողատեր-կալվածատերերը։ Դա
աղնվական արխատուկրատիան եր, վորին ճոր-
տացած եյին գյուղացիական և մեչչանական
խավերը։ Աղնվական կալվածատերերը սովո-
քարար ապրում եյին տոհմական կալվածքնե-
րում՝ ամրոցներում, վորոնց շուրջն ստեղծ-
վում եյին արվարձաններ, վորտեղ ապաստան
եր գտնում մեչչանական խավը։ Միքիչ ուշ
աղնվականությունն սկսում ե սնանկանալ, դե-
րակշռող նշանակություն ե ստանում առևտրա-
կան դասակարգը՝ բուրժուազիան։ Խոշոր հո-
ղատերերը, սնանկանալով, թողնում եյին ի-
րենց ամրոցները։ Բայց նախկին կարգերի
հետքերը հարավ-արևմտյան յերկրում պահ-
պանվեցին ամբողջ XIX դարի ընթացքում։
Համառոտ ամեն մի անգամ՝ աննշան քաղա-
քում կային ավերակ ամրոցներ՝ Լեհաստանի
անվանի աղնվականության անցած փառքի
մնացորդները։

Այդ քաղաքներում հաճախ հողը դեռևս
պատկանում եր վոչ թե քաղաքին, այլ խո-
շոր կալվածատերերին, և ծխատերերն արեն-
գով եյին վերցնում այն։

Կորոլենկոն հենց նկարագրում ե այդպի-
սի քաղաքներից մեկը, վորը, պատկանում եր
«աղքատացած, բայց դուռող լեհական մի

տոհմի»։ Նրա պատմվածքի գործողության ժամանակը նախահեղափոխական շրջանն է՝ XIX դարի կեսերը։ Լեհական մեծագարմ տոհմն արդեն անկման է հասել. հին ամրոցը, վորտեղ ապրում էին նախկին տերերը, կիսավեր է։ Իսկ քաղաքը վարում է փոքրիկ, խուլ, աննշան պրովինցիալ քաղաքի կյանք։ Կորոլենկոն նկարագրում է այն ժամանակվա այդպիսի խուլ քաղաքի բոլոր դժերը, յերբ չկային յերկաթուղիներ, քաղաքներն ունեյին ուղեկալներ, վորոնց մոտ հերթապահություն էին անում հաշմանդամ զինվորները, վորոնք, կանգնեցնելով անցորդներին, պահանջում էին նրանցից քաղաք մտնելու համար փաստաթղթեր։

Այդպիսի հաշմանդամ զինվորի պատկերը, քաղաքի անպաճույճ ճարտարապետությունը, նրա պետական, միաձև շենքերը, գորշ ցանկապատերը, ամայի տարածությունները, «սակավալույս գետնափոր հյուղերը»՝ այս բոլորը հարավ-արևմտյան յերկրի խուլ, աննշան քաղաքների համար բնորոշ են։ Յանկանալով տալ իշխանի խալաթի խաղաղ, միապաղաղ կյանքը, Կորոլենկոն ոգտվում է համապատասխան գեղարվեստական պրիմներով։ Նա գործ է ածում այնպիսի մակդիրներ, վորոնք արտահայտում են քաղաքի նիրհի զդացությունը։ «Քաղաքը փռված էր ներքևը նիրհոյ, բորբոսնած լճերի գլխին...»։ «Մշտնջենապես

քնաքաքախ, նիրհոյ հաշմանդամ ո ծուլորեն բարձրացնում է շլագբաումը...»։ «Մեղմ շշոնջում էյին կեչիները գերեզմանատան շիրիմների վրա, և քամին էր որորում արտերի կանաչներն ու սուլում իր անվերջ և տաղտուկ յերգը ճանապարհի հեռագրալարերի վրա։ Ըստացվում է տպավորություններով աղքատ պրովինցիալ կյանքի տաղտուկ միապաղաղության տպավորություն։ Քաղաքի աննշանությունն ու արտաքին տեսքի անպաճուճությունն ուժեղանում է «գետակիկ», փոքրաջուլիչ անունների գործածությամբ։

Հարավ-արևմտյան քաղաքների ազդարնակցությունը բավականին խառն էր, մասամբ՝ յեհական, մասամբ՝ ուկրաինական։ Ահա՛ թե ինչու Կորոլենկոյի պատմվածքում մենք հանդիպում ենք մասամբ վոյ ուսական անունների՝ Յանուշ, Տիրուրցի, Վալեկ. այնուհետև կան լեհական բառեր՝ պան, հալա, մակ, «կապլիցա» և այլն, ինչպես նաև ուկրաինական՝ խլոպցի, շինոկ, չուպրինա և այլն, վորոնք տալիս են վայրի յերանգավորումը։ Եեվ վերջապես Կորոլենկոն տալիս է մանր քաղաքներին հատուկ մի գիծ ևս՝ բնության մերձավորությունը։ Մենք նրա պատմվածքում բնության տեսարանների նկարագրության շատ ենք հանդիպում։ Կորոլենկոն մերթնկարագրում է վաղ առավոտը, յերբ բնությունը նոր միայն արթնացել է և «մարգագե-

տիններէ ծաղիկներէ գլխիկներէց թափում
եյին ցողի կաթիլները», իսկ ծառերը դիմապո-
րում եյին պատմվածքի գործող անձին՝ Վա-
սյային «ծուլլ, քնկ-տ չռուկով»։ Նա մերթ նը-
կարագրում է ամառնային յերեկոն ու վերջա-
յույսը ու նշում՝ ինչպես «արևի ճառագայթ-
ները քնքշորեն վոսկեզօծել եյին գերեզմա-
նատան դարար կանաչը», մերթ ուրվագծում
է այսպիսի պատկեր՝ «քաղաքը թաղված էր
կարմրակապույտ մշուշային ստվերի մեջ, և
միայն կղզու վրայի բարձր բարդենինների կա-
տարները, փորոնք վոսկեզօծվել եյին վերջա-
յույսի վերջին ճառագայթներով, փորոշակի
աչքի եյին ընկնում իրենց վառ կարմրու-
թյամբ»։

Յեւ տայպես, հարավ-արևմտյան յերկրի
գալառական խուլ քաղաքը, նրա և իր չրջա-
կա բնության նկարագիրը՝ ահա այն ֆոնը, փո-
րի փրա զարգանում է պատմվածքի գործող-
ությունը։

Պատմվածքի գործող անձերը հանդիսա-
նում են տարբեր սոցիալական խավերի
պատկանող մարդիկ։ Մի կողմից մեր առաջին
է Վասյան քաղաքում աչքի ընկնող դիրք
գրավող դատավորի տղան, մյուս կողմից՝
Վալեկը և Մարուսյան՝ յերեսաներ քաղաքա-
յին ընչազուրկների, փորոնք ներկայացուցիչ-
ներից մեկը հանդիսանում է պան Տիրուրցին։
Այդ ընչազուրկների կենցաղի հատկանշական

գծերն են՝ կատարյալ իրավագիւթյունը,
ոթնվանից զուրկ լինելը, կյանքի մշտական
աղբյուրների բացակայությունը։ Պան Տիրուր-
ցին և նրա նմանները հնարավորություն չունե-
նալով բնակարան վարձել, ապաստան են գրտ-
նում մոսյլ, խոնավ գետնախորշում։ Նրանք
որերն անց են կացնում սնունդ վորոնելով,
վորը կարելի յէ ձեռք բերել համարյա մեկ ճա-
նապարհով միայն՝ գողությամբ կամ մուրաց-
կանությամբ։ Պան Տիրուրցին ճաշի միսը
«այնքան էլ սովորական ձևով» չի ձեռք բե-
րում։ Նրա յերեսաները՝ Վալեկն ու Մարու-
սյան, բաժանում են նրա ճակատագիրը։ Փբխ-
սյան և թուլակազմ Մարուսյան հյուծվում է
րուն և թուլակազմ Մարուսյան հյուծվում է
սնունդի տեական պակասությունից և խոնավ
գետնախորշից։ Ընդգծելով այն պայմանները,
վորի մեջ գտնվում է Մարուսյան, Կորոլենկոն
Վասյայի բերանով նրան համեմատում է մի
ուրիշ աղջկա՝ Սոնյայի հետ, վորն աճում է բո-
լորովին ուրիշ պայմաններում, «յես ակամա-
յից համեմատում եյի նրան իմ քրոջ հետ.
նրանք հասակակից եյին, բայց իմ Սոնյան
կլոր էր՝ ինչպես խմորի գունդը և տուղ՝ վոր-
պես խաղաղնդակը։ Նա խաղի ժամանակ այն-
պե՛ս արագ էր վազում և այնպե՛ս բարձր ծի-
ծաղում, նա միշտ հագած էր լինում այնպի-
սի՝ գեղեցիկ շորեր, իսկ նրա մուգ ծամերի մեջ
աղախինը միշտ հյուսում էր վառ կարմիր ժա-

պալեն: Իսկ իմ փոքրիկ բարեկամուհին՝ Համարյա յերբեք չեր վաղում և շատ հազվադեպ եր ծիծաղում... Նրա հագուստը հին եր և կեղտոտ, հյուսն առանց ժապավենի...»:

Պակաս վողբալի չե վալեկի վիճակը: Վաղ հասակից նա ստիպված ե գողություն անել, վոր կարողանա կերակրել իրեն և աղջկանը. վաղ հասակից նա ճաշակել ե աշխատանքն ու զրկանքները: Նա «իր շարժուձևերով, կարծես, մեծահասակ» լիներ և տարբերվում եր աշխույժ ու չարաճճի Վասյայից՝ ապահովված բնտանիքի յերեխայից:

Մենք տեսնում ենք յերկու բոլորովին տար-
բեր աշխարհ։ մի կողմից դատավորի ընտա-
նիքը, մյուս կողմից իրավագուրկ, անապաս-
տան, կյանքի միջոցներից դուրկ, չգիտես,
վո՞րտեղից յեկած Տիրուրցիի ընտանիքը։
Այդ յերկու սոցիալական տարբեր խմբերի՝
ապահովված չինովնիկուլթյան և քաղաքային
ընչազուրկների համեմատուլթյունը, կյանքի
մասին ունեցած նրանց տարբեր տեսակետների
ընդհարումն ել հենց կազմում է պատմվածքի
եյուլթյունը։

Կորովենկոն դուրս ե բերել ագնիվ, արդա-
բամիտ, անաչառ, անկաշառակեր դատավորի
պատկերը, մի բան, վոր չատ հաղվադյուտ եր
այն ժամանակ: Բայց դատավորն այնուամե-
նայնիվ որենքի խստապահանջ գործադրողն ե,
խսկ որենքն ընչազուրկ Տիբուրցիի կողմը չե,

նա պաշտպանում ե ունեւորներին: Այդ պատ-
ճառով ել դատավորը՝ վորպես որենքը գործա-
դրող, պետք ե դատապարտի այնպիսիներին,
ինչպիսին Տիրուրցի Դրաբն ե: Տիրուրցին Վա-
սյային ասում ե. «քո հայրը ծառայում ե մի
տիրոջ, վորի անունն ե որենք: Նա աչքեր
ու սիրտ ունի այնքան ժամանակ միայն, քանի
դեռ որենքն իր համար քնած ե դարակներում.
Իսկ յերբ այդ տերն իջնի այնտեղից ու ասի
քո հորը՝ «հասա, դատավո՛ր, ժամանակը չե՞
բռնել Տիրուրցի Դրաբի կամ ինչպես են
կոչում այնտեղ նրան՝ ոճիւրից», այդ վայր-
կյանից դատավորն անմիջապես փախում ե իր
սիրտը կողպեքով, և այն ժամանակ նրա թա-
թերն այնքան ուժեղ են, վոր ավելի չուտ աշ-
խարհը չուռ կգա, քան պան Տիրուրցին դուրս
կալոծնի նրա ձեռքերից...»: Այս խոսքերով
ընդգծվում են նրանց փոխհարաբերություն-
ները: Դատավորը պետք ե նստեցնի Տիրուր-
ցիին բանա՝ գողության և «մութ» գործերի
համար:

Համար: Հեղինակն ստիպում է զգալ «որենքի» ան-
արդարությունը: Հիշենք գողացած բուլկու-
ղեպը: Վասյան յերբեք վորեւե բանի կարո-
տություն քաշած չլինելով, հարկադրված չի
յեղել Կողություն անելու: Իր ընտանիքում
նա յուրացրել է այն հասկացողությունը, վոր-
պես ամոթաբեր բան: Յերբ նա իմանում է

Վալեկի արարքը, նրա մեջ ուժեղ կերպով
կոպում են յերկու զգացմունքներ. մի կողմից
այն՝ ինչ ներշնչել է նրան իր միջավայրը, վո-
րի մեջ մեծացել է նա, մյուս կողմից այն՝
ինչ թելադրում է իրականությունը: Նա գի-
տակցում է, վոր Վալեկն ուրիշ վոչ մի տեղից
չէր կարող հաց ճարել, վոր կերակրեր քաղցած
աղջկանը, և նրա հոգում գողացողների հան-
դես տածած արհամարհանքի կողքին, բարձ-
րանում է և խղճահարուժյան զգացմունքը՝
դեպի իր ընկերները: Այդ յերկվությունը նրա
մեջ ավելի սուր կերպարանք է ստանում,
յեթնա իմանում է պան Տիրուրցիի գողու-
թյունը: «Յես զգում եյի, ինչպես հոգուս խոր-
քից բարձրանում է արհամարհանքի կսկիծը՝
դեպի իմ փոքրիկ բարեկամները, բայց յերբ
հիշում եյի, թե ինչպես եյին ուրախացել Վա-
լեկն ու Մարուսյան տապակած մսի համար և
իրենց մատներն եյին լպստում, խղճահարու-
թյունը՝ նրանց հանդես. ուժեղանում էր,
և կապլածությունը չէր անհետանում»: Այդ
պատկերով Կորոլենկոն, կարծես, ընդդժում է,
վոր յերեսաներն ուրիշ յելք չունեյին, կամ՝
գողություն, կամ՝ սովամահություն: Նրանց
համար յելք չկար նաև հետադառնալ: Տիրուր-
ցին իգուր չէր լաց լինում՝ համբուրելով իր յե-
րեսաներին և մտահոգվելով նրանց ճակատա-
դրով: Սոցիալական այն կարգերում, վոր գո-
լություն ունեյին այն ժամանակ, ապագայում

նրանց սպասում էր նույնը, ինչ վոր էր ինքը
ներկայում՝ թափառաշրջիկությունը, գողու-
թյունը: Նա ահամա համեմատում է նրանց ճա-
կատագիրը Վասյայի ճակատագրի հետ: «Քո
հայրն ինձ է դատում, ե՛ր, դու ել յերեկոցե
կղատես, այ, նրան», ասում է նա Վասյային:
Յեվ իրոք Վասյան, վորպես դատավորի վոր-
դի, հնարավորություն ուներ սովորելու, բարձր
պաշտոն դրավելու, իսկ Վալեկը յենթակա
յեր իրավագուրկ թափառաշրջիկ կյանք վարե-
լու:

Այսպիսով, Կորոլենկոն այս պատմված-
քով արտակարգ սրությամբ ոռու հասարակու-
թյան առջև է դնում քաղաքային ընչազուրկ-
ների յերեսաների գոլության պայմանների և
նրանց հետագա վիճակի հարցը: Կորոլենկոյի
համակրությունն սմբողջովին այդ յերեսա-
համակրությունն առանձին սիրով է
ների կողմն. և հատկապես առանձին սիրով է
ուրվագծում նա Մարուսիայի պատկերը: Նա
գործ է ածում բանաստեղծական համեմատու-
թյուն Մարուսյայի և ծաղկի մեջ: «Չնայած,
նա չորս տարեկան էր, նա դեռ վատ էր քայ-
նում, անվստահորեն դնելով իր ծուռ վոտիկ-
լում, անվստահորեն դնելով իր ծուռ վոտիկ-
լում, անվստահորեն դնելով իր ծուռ վոտիկ-
լում... դրլ
ները և որորվելով, վորպես խոտարույս... դրլ
նեկն որորվում էր պարանոցի վրա՝ վորպես
խիկն որորվում էր պարանոցի վրա՝ վորպես
դաշտային գանգակածաղկի գլխիկ»... Նա
գործադրում է ուրիշ համեմատություններ
ևս. «Նրա ծիծաղը հնչում էր, վորպես ամենա-
փոքր արծաթյա դանդակիկը», «Նրա հայացքը,

կարծես, վանդակ նետված թռչնակի անպատան հայացք լինեք»...։ Նա չըջապատում է նրան ծաղիկներով, նա «դիմելով վոսկեգույն ընձախոտերին՝ ինչ վոր բաներ եր ասում և չըթունքներին եր մոտեցնում կապույտ զանգակածաղիկները»...։ Յերբ նա մեռնում է, նրան դարձյալ զարդարում են աշնանային ծաղիկներով։ Մարուսյայի պատկերը նրա պատմվածքի ամենասրտառուչ պատկերներից մեկն է։ Նրա մահվամբ ել Կորոլենկոն ընդհատում է իր «Գեանախորշի յերեխաները» յերկը։

Իր պատմվածքով Կորոլենկոն ընթերցողի մեջ վոչ միայն խղճահարույթյուն է հարուցում դեպի յերեխաները, նա արթնացնում է նրա մեջ ատելություն դեպի այն իրավակարգը, վորն իր բոլոր հիմնարկություններով, որենքով և դատարաններով պաշտպանում է ունեւորներին, միայն ունեւորներին է կըթություն տալիս, մասնելով ընչազուրկներին քաղցի, գողության և ստորացման։

Ինչ ի՞նչ է պատահում հետագայում գործող անձերի հետ՝ մեղ հայտնի չէ։ Վալեկն ու պան Տիրուբյին ինչ վոր տեղ են գնում և անհետանում։ Յեւ միայն Վասյայի ճակատագրի մասին կան ակնարկներ. քրոջ հետ միասին Մարուսյայի չիրիմի առջև հաղորդում ելին միմյանց «մեր յերիտասարդական առաջին խոհերը, պատանեկական առաջին թեւավոր և անբիծ ծրագրերը», իսկ յերբ գալիս է հայրեն-

յի քաղաքը թողնելու նրանց ժամանակը, նրանք յերկուսով «կյանքով և հույսերով լի, փոքրիկ չիրիմի առաջ արտասանեցինք մեր յերդման խոսքերը»։ Իսկ ի՞նչ յերդումներ ելին գրանք։ Վասյայի հողում արմատացել եր կարեկցությունը դեպի ճնշվածները. նա լցված է խղճահարությամբ դեպի Վալեկն ու Մարուսյան, և ինչպես Տիրուբյին և ասում, նրա կրծքի տակ «կա մարդկային սիրտ և վոչ թե կարծր քար»։ Նա ընդունակ է կատարել տված խոսքերը և վոչ վոքի չի մատնում Տիրուբյի ապրելավայրը, նա ընդունակ է պաշտպան կանգնել իր բարեկամներին, և նույնիսկ հոր արսափելի զայրութը՝ տիկնիկի անհայտացման առթիւ, նրանից չի կարողանում դուրս կորզել այն խոստովանությունը, վորը նրան կարդարացներ։ Այդ իր՝ Կորոլենկոյի անձնական հատկություններն են, այդ պատճառով մենք կարող ենք Վասյայի հետագա բախտը վորոչ չափով նույնացնել հեղինակի բախտի հետ։ Մանավանդ, վոր այդ պատմվածքի մեջ Կորոլենկոն մեծ չափով ինքնակենսագրական տարրեր է մտցրել (իր հիշողությունները)։ Նա ծնվել և մեծացել է նույնպիսի հարավ-արևմտյան փոքրիկ քաղաքում, ինչպիսին նկարագրվում է այստեղ. սկզբում ապրել է Վոլրինի նահանգի Ժիտոմիր քաղաքում, իսկ հետո նրա ծնողները տեղափոխվել են Ռովնո։ Այդ քաղաքի շրջկայաքում, լճի մեջ, կղզու վրա կանդ-

նած եր կիսավեր ամբողջը: Հենց այդ ել նկատ-
րագրել ե Կորուկենկոն իր պատմվածքում:
Վասյայի հոր գծերը Կորուկենկոն վերցրել ե իր
սեփական հորից՝ դավառական դատավորից:
Նրա հայրը մյուս աստիճանավորներից առ-
բերվում եր իր անկաշառ աղնուկթյամբ ե դրա
չնորհիվ ել առաջ չքաշվեց ավելի բարձր պաշ-
տոնի ե միշտ մնաց հասարակ աստիճանավոր:
Դեպք ե յեղել, յերբ նա դուրս ե վռնդել հա-
րուստ կալվածատիրոջ՝ Կոմսի, վորը նրա մոտ
եր յեկել կաշառքի միջոցով նբան իր կողմը
գրավելու:

Կորուկենկոյի հայրը մեռել ե, յերբ Վլա-
դիմիր Գալակտիոնովիչը 13—14 տարեկան եր,
Ընտանիքը մեծ ե յեղել՝ 5 յերեխա. նրանք
մնացել են մոր խնամքին, խղճուկ կենսաթո-
շակի հույսով, վորովհետե հայրը համապա-
տասխան չափով չի ծառայել՝ ամբողջական
կենսաթոշակ վաստակելու համար: Մայրն
ստիպված եր մենակ վոտքի կանգնեցնել նը-
րանց, վորը ե անում ե նա՝ հերոսությամբ
ե անձնագոհությամբ: Վասյայի հիշողու-
թյուններով՝ իր մոր մասին, Կորուկենկոն ար-
տահայտում ե ամբողջովին իր սերը դեպի
մայրը... «յես հիշում եմ, ինչպես յերբեմն
դիչերն արթնանալով, յես մթության մեջ վո-
րենում եյի նրա քնքուշ ձեռքերը, ամուր
աղմվում նրանց ե ծածկում համբույրնե-
րով»...

Կորուկենկոյի գրական գործունեյությունը
չարունակվել ե մինչև նրա մահը, 1921 թիվը:
Այդ ժամանակվա ընթացքում նա շատ յեր-
կեր ե գրել: Այդ գրվածքներում ես, ինչպես
վերահիշյալ գրվածքում, նա անչեղորեն շոշա-
փել ե հասարակության ճնշված դասակարգերի
ճանր կյանքի հարցերը ե իր ամբողջ կյանքում
յեղել ե անիրավության ե բռնության դեմ
պայքարող գրող, հանդիսանալով 80-ական ե
90-ական թվականների ռուս ինտելիգենցիայի
լավագույն ներկայացուցիչներից մեկը, թեև
անդոր խորտակելու կապիտալիստական հա-
սարակակարգը, այնուամենայնիվ նա խորը
ատելություն ե տածել դեպի այդ կարգերը ե
խորն ու անկեղծ սիրել այդ կարգերի կողմից
ճնշված մարդկանց:

ՆԿԱՏՎԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

6	42	17	տ. վերելից	Տպված և	Պետք և լինի
11	»	3	» ներքևից	գաղտուն	տաղտուն
16	»	9	» վերելից	խորիմաստ	խորիմաստ
21	»	8	» ներքևից	ակոսներով	ակոսներից
21	»	1	»	ափելի հասկափոր	ափելի հասկափոր
23	»	11	»	տխուր խոր-	տխուր խոր-
25	»	1	»	մատուցի	մատուցի
26	»	12	» վերելից	լուրիքի	լուրիքի
32	»	3	»	մեջ ճեղքեց	միջի ճեղքեց
43	»	4	» ներքևից	հետև	հետև
43	»	11	» վերելից	անցում էյի	անցում էյի
67	»	14	» ներքևից	անհոգորեն	անհոգորեն
67	»	6	»	սեռել էյի	սեռել էյի
60	»	9	»	յիթե	յիթե
61	»	11	»	պարտիցի	պարտեզի
				բրձրացնել չպիտի	բարձրացնել չպիտի
				կրողանայի	կարողանայի
65	»	16	»	աղան,	աղան
79	»	11	»	ամեն մի անգամ	ամեն մի անգամ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0383732

3849